

СЛУЖБА СВЕТИМ БРАНКОВИЋИМА

БИБЛИОТЕКА
СРБИСТИКА

УРЕДНИК
МИРОСЛАВА ПЕТРОВИЋ

Благослов
Издавачкој кући „Мирослав“
од монаха манастира Хиландар

*„Нек ти је благословена десница
и њено оштро перо које
доноси радост српству
и никад да не затаји
као Обилићев мач“*

Василије

СЛУЖБА СВЕТИМ БРАНКОВИЋИМА
Сценски реситал према *Србљаку* приредио
Петар Милосављевић

Издавачи :
„Мирослав“ – Београд
Главни уредник Мирослава Петровић

Логос - Грачаница
Главни уредник Слободан Костић

Рецензенти
Драгиша Бојовић
Слободан Костић

Компјутерска припрема
Бранко Милосављевић

Корице
Мирјана Исаков

Адреса извршног издавача „Мирослав“:
П. фах 77; 11060 Београд 38 Србија
Редакција: Гоце Делчева (011) 2778-939; 2674-466
E-meil: mirmi@EUnet

Тираж 1000
Штампано 2011.
Штампа
Dijamant print, Београд

Икона на корицама, која представља свете Браковиће, дело је Николе Нешковића из 1753. године.
Икона на 110. страни дело је Андрије Раичевића из 1644. године.
Обе иконе чувају се у Музеју Српске православне цркве у Београду.

СЛУЖБА СВЕТИМ БРАНКОВИЋИМА

Сценски реситал према *Србљаку* приредио
Петар Милосављевић

„Мирослав“ – Београд
Логос – Грачаница
2011.

ПРЕДГОВОР

Сценски реситал *Служба светим Бранковићима* изведен је на свечаном отварању 21. Доситејевих дана, у великој сали Музеја Војводине, 6. октобра 1995. године. У извођењу су учествовали Хор епархије сремске (диригент Георгије Максимовић) и драмски уметници Соња Стипић, Лена Богдановић, Павле Вујчић и Миодраг Петровић. Текст реситала је адаптирао за извођење и представу режирао Воја Солдатовић. Програм свечаног отварања Доситејевих дана организовала је Културно-просветна заједница Војводине.

Овај реситал прављен је на основу текстова из служби светим Бранковићима који су, у истоветном облику, објављени у мојој *Антологији српске поезије у осам књига* (књига прва *Стара поезија*, књига четврта *Средње доба*, СКЗ-БИЗГ 2004) и у антологији *Песнички Срем* (2011). Основни извор за ове антологијске подухвате био је *Србљак*, тротомно дело српског духовног песништва средњег века које су на савремени српски језик превели и приредили за штампу Ђорђе Трифуновић и Димитрије Богдановић (СКЗ 1971).

Било је замишљено да се реситал премијерно изведе у Смедеревској тврђави и за такву изведбу и направљен је сценарио. До извођења реситала у Смедеревској тврђави није дошло. Књига коју читалац има у рукама била је прихваћена за објављивање у издавачкој кући Папирус (уредник Драгомир Попноваков, 1938-2005). На жалост, неколико месеци после тога познати књижевник је отишао у пензију и његова издавачка кућа је престала да постоји. Књизи коју је он прихватио за објављивање овде су додата само *Житија светих Бранковића* која су преузета из другог издања *Житија светих* оца Јустина Поповића (издавач Манастир Ћелије).

О ИЗВОЂЕЊУ РЕСИТАЛА *СЛУЖБА СВЕТИМ БРАНКОВИЋИМА*

Идеја

Радећи на *Антологији српске поезије у осам књига* уочио сам да једна значајна врста српске поезије није довољно позната и цењена. То је стара црквена поезија. Она је највећим делом сабрана у зборнику *Србљак* састављеном као рукопис почетком 18. века и штампаном у другој половини тога века.

Поезија из *Србљака* може се разврстати у неколико тематских циклуса: о Хрсту и свецима, о светим Немањићима, о светим српским архиепископима, о светом кнезу Лазару и Косову и о светим Бранковићима. Циклус поезије посвећен Бранковићима садржи пет служби. Једну од њих, о светом Стефану Бранковићу, саставио је Непознати Купиновљанин, а четири су саставили Непознати Крушедолци: о светој мајци Ангелини и о њеним синовима владици Максиму и о деспоту Јовану, и једна заједничка служба посвећена свима светим Бранковићима. Тај циклус непознатих сремских песника из 15. и 16. века један је од најлепших у *Србљаку*.

Циљ пројекта

Пројект *Служба светим Бранковићима* замишљен да се изведе у виду сценског реситала, има више циљева.

Најглавнији од њих је да се обрати пажња на високе уметничке и духовне вредности старе црквене поезије. То ће моћи да се учини ако се она прикаже, у изабраним одломцима, и ван црквене употребе, онако као што је већ учињено са старим фрескама, иконама и са старом црквеном музиком.

Обраћање пажње на династију Бранковић, сем тога, требало би да исправи нетачне историјске представе о томе да српски народ живи на подручју Јужне Угарске или данашње Војводине почев од Велике сеобе 1690. године. Срби су били староседеоци на том простору много пре те сеобе. Они су на том простору имали своје манастире, богомоље и насеља у којима су настајала велика уметничка дела црквеног сликарства, али и црквене поезије.

Рад на овом пројекту требало би да буде прилика да се повежу ствараоци из региона нашег Подунавља: привредници, туристички и културни радници и други, пре свега из Новог Сада, Срема и Смедерева, али, по могућности и из Вуковара и околине.

Несрећа која је 1941. задесила Смедерево, због експлозије у тврђави, била је погубна за ансамбл Српског народног позоришта из Новог Сада који је том приликом настрадао. Ангажовање ансамбла СНП на овом пројекту, имаће, сигурно, и симболичко значење подсећања на жртве из Другог светског рата.

Место одржавања представе

Представу *Служба светим Бранковићима* треба извести најмање на три места: у Смедеревској тврђави, у манастиру Крушедол и на сцени СНП у Новом Саду.

Премијерна представа требало би да се изведе у Смедеревској тврђави коју је подигао деспот Ђурађ Бранковића Смедеревац. Тврђава је последњих година у значајној мери реконструисана. У реконструкцији њеног главног дела, Малог града, у којем је живео деспот, дошло се дотле да се тај локалитет може користити и за културно-уметничке приредбе. То је један од најбољих простора за велика сценска извођења у нашој земљи. Било би добро да се преко једног оваквог пројекта, као што је *Служба светим Бранковићима* тај простор на свечан начин и промовише.

Смедерево би требало да буде заинтересовано за извођење једног оваквог пројекта не само из културних разлога већ и из привредних. Град ускоро треба да постане средиште Слободне царинске зоне. Због тога мора да посвети пажњу и културним и ту-

ристичким садржајима које може да пружи, а тврђава треба да се покаже као велики дар српске прошлости.

У планирању пројекта мислило се, превасходно, на њено извођење у Смедеревској тврђави. На остала два простора извођење представе се мора саобразити њиховим могућностима.

Организатори и спонзори представе

Представа би могла да се одржи у оквиру већ афирмисаних манифестација као што су Смедеревска песничка јесен, Доситејеви дани и Милици Стојадиновић Српкињи у походе. О планирању и извођењу пројекта треба консултовати представнике Српске православне цркве.

Организатори представе би могли да буду Културно-просветна заједница Србије, Културно-просветна заједница Војводине и Културно-просветна заједница Смедерева. Те заједнице би требало да се постарају о финансијској страни пројекта и о спонзорима.

Замисао представе

Представа може да се изведе са различитим амбицијама: минималним или максималним.

Ако би се извела са минималним амбицијама, то би био рецитал црквене поезије посвећен светим Бранковићима. Таква представа би могла да се изведе са пет глумаца у некој од сала у Смедереву, у трпезарији манастира Крушедол, или у малој сали СНП.

Представа са максималним амбицијама имала би осим говорног и музичке садржаје, што подразумева учешће хора, вокалних солиста, евентуално балетске нумере, дакле, и кореографску, костимографску и сценографску надградњу.

У овом пројекту има се у виду једна таква амбиција. Али, у њему се представи прилази и као *догађају* који би требало да се осети и мимо сценског простора. Догађај би требало да има шири културни, образовни и привредни значај.

Да би се догађај збио његови организатори му морају обезбедити медијску пажњу: у новинама, на радију, телевизији и другде. Уколико се у збивање укључи више чинилаца, утолико значај догађаја може да буде већи.

Контекст представе

Главни део тог догађаја одвио би се у срцу Ђурђеве тврђаве. Он би трајао отприлике око сат и по.

Али тај догађај би требало да се припреми и оним што би се, пре њега, дешавало у ширем простору, пре свега у оном пространијем делу Тврђаве. Ту би могле да се организују музичке приредбе које би подсећала на стара времена, на пример концерт ансамбла Ренесанс или других. Туристички радници би могли да искористе прилику да организују неке сајамске приредбе, а сигурно би и спортски радници, у оквиру догађаја, могли нешто да приреде. Све ово захтева да цео простор Смедеревске тврђаве, за ову прилику, буде уредан, покошен и почишћен.

У самом Смедереву би се атмосфера за догађај могла припремити организовањем предавања, изложби (фресака, икона, музејских предмета) или неких манифестација посвећених старој српској држави и старој српској култури.

Сценографија представе

Простор средишњег дела Тврђаве се уз невелике захвате може припремити за сценско извођење. Минимални захват је: да се направи бина за извођаче. Остале интервенције зависе од средстава и од амбиција организатора.

Да би се евоцирала атмосфера старих времена требало би групе младића и девојака костимирати у стилу времена о којем је реч, уз помоћ и сарадњу модних кућа које би у овом послу нашле и стваралачку инспирацију и могућност за рекламу.

Коњаници у оделима старих витезова који би прошетали кроз град, или витезови на зидинама града за време представе, би-

ли би добра туристичка атракција, али би употпунили и амбијентални оквир представе.

Текст реситала

Од пет служби посвећених светим Бранковићима, она заједничка служба Непознатог Крушедолца узета је као основа. Од ње је сачињен уводни (пролошки) и завршни (епилошки) део. Остале четири службе инкорпориране су унутар заједничке службе, и у тексту су јасно издвојене, тако да чине посебне целине.

Стари облици црквене поезије: икос, ирмос, кондак, тропар, седалан, богородичин, у овој драматизацији су делимично сачувани. Пошто је структура службе ипак нарушена, овде су делови службе претворени у поједине гласове. Тих гласова има шест: два женска и четири мушка гласа. Гласови су обележени тако да асоцирају на прва слова имена светитеља: А (Ангелина), С (Стефан), М (Максим) и Ј (Јован). Мушки и женски глас: Б-1 и Б-2 асоцијарају на Бранковиће.

Мимо *Службе*, кад се погасе светла у сценском простору Тврђаве, могао би се преко звучника чути одломак песме *Плач за деспотом Ђурђем Бранковићем* непознатог Смедеревског беседника из 15 века.

Музичка димензија представе

Редитељ, према концепцији, или материјалним средствима, треба да се одлучи за једну од ове две могућности: а) да сценски реситал буде праћен већ постојећом старом црквеном музиком или б) да наручи музичку композицију.

Најједноставније је решење ово: ангажовати неког од добрих музиколога да изабере музику и да се до краја стара о музичкој наградњи реситала. Али не треба одбацити ни прилику која се пружа: да неки савремени композитор на овом тексту компоује музику.

У оба случаја у извођењу реситала учествовао би хор и солисти.

Кореографско решење

Избор музике, односно музичког сарадника, предодредиће и кореографско решење представе. Какво то решење може да буде мени је нејасно. Али знам да би и присуство те димензије обогатило представу. Вероватно би неко од кореографа, инспирисан текстом, музиком и амбијентом, могао и такво решење да нађе.

Светлосни ефекти, озвучење

Изузетан простор главног дела смедеревске тврђаве, сигурно би дао шансу неком од стручњака да звучним и светлосним ефектима оплемени простор сценског збивања. Разноврсност тих ефеката требало би да обогати представу, али и да промовише тврђаву као непролазну вредност и туристичку атракцију.

Каталог представе

Штампани каталог представе, који би гледаоци уз улазницу добили, требало би да садржи основне информације о династији Бранковић, посебно о свецима којима су службе посвећене, о њиховим задужбинама, о *Србљаку*, о пореклу служби светим Бранковићима, о ствараоцима представе, њеним организаторима и спонзорима.

СЛУЖБА СВЕТИМ
БРАНКОВИЋИМА

СМЕДЕРЕВСКИ БЕСЕДНИК

ПЛАЧ ЗА ДЕСПОТОМ ЂУРЂЕМ БРАНКОВИЋЕМ

О звездо горка,
што ово нам навести?
Који мач јавила јеси
да пожње наш живот?
Које болно извешће незнано
од нас навести нама?

Хтели би да смо знали
горак овај знак тадашњег времена
да ради нас јадних би.
И твога творца и нашег саздатеља,
господа Бога,
могли бисмо умолити за нестрпљиво зло,
од кога пострадасмо.

Којим ногама које се не тресу
земљом да идемо?
Која светлост
нашег срца и колена уништи
због скривања наше часне
и свештене главе?

Када си ти умро,
ми како да живимо?
О земљо,
о сунце и ваздух
и остали творенија твари,
што касните?

Дођите, с нама усплачите,
с нама узридајте,
с нама тужите тугу вељу,
и неуздржљиво претрпите!

Лепо нам је заиста рећи,
ко да да глави нашој воду
и очима нашим источник суза,
да како ваља нама болно трпљење
љуто да исплачемо.

Недовољне су нам капље даждевне
и речних вода струје
за потребу суза,
чиме да испунимо нама дужну потребу.

Где наш најслађи живот се крије?
Где светлост очију наших која се угаси?
Где од младости све до старости
сила и крепост,
од које се ужасаваше
и којој се дивише
цареви земаљски
и начелници
и кнезови незнабожачки?

ПРОЛОГ

ГЛАС Б-1

Приђите сви, сад, православни сабори,
духовно узвеселимо се, збор саставивши,
срцима заигравши, рукама плескајући,
као негда пред Ћивотом што богоотац Давид
играјући славу Богу узашиљаше,
тако и ми данас радосним гласом кличући
свештеног Максима,
блаженог Стефана, Анђелину преподобну,
Јована праведнога,
писменим похвалама успојмо,
свете мошти њихове,
са страхом приступајући им, љубимо,
са сузама молбу помешавши
њима овако рецимо:

ГЛАС Б-2

О, преблажени оци наши премилоствиви,
нас, рабе своје, иноке и мирјане,
што од вас помоћ молимо,
мирним животом чувајте,
од сваке скрби избављајте
молитвама вашим, свети,

нас које сабрали јесте овде
саберите и тамо у царству небеском.

Помози ми, Господе, да ово дело оконча
и твоје угоднике слаткопојним похвалама
усрдно да појемо и величамо.

ГЛАС М

Устаните лењиви, пробудите се дремљиви,
ово је дан молитве, ово је време плача и ридања.
Достојно они што се боје Бога руке подижу,
колена савијају, молитву Богу узашиљу,
а ти, што спаваш?
Зар не знаш да се лупеж приближава
кућу твоју да поткопа,
а тебе коначно да низгурне,
но устани и с плачем завапи:
Молитвама Максима угодника твојега,
човекољупче Боже, помилуј ме.

ГЛАС А

Сада су дани пуни туге
и печали и страха велика,
сада је за плачем потреба,
сада је време да се затражи помоћ,
јер дође до измене природе наше
услед грехова наших,
устаните на молитву, лењиви,
стресите са очију сан, о дремљиви,

ГЛАС М

Устаните на молитву, лењиви,
стресите са очију сан о дремљиви,
са сузама свете призовите у помоћ вапијући:
Прими од срца наше плачевно мољење,
Максима преблажени.

ГЛАС Ј

Јоване прехвални,
погледај на људе отачаства твојега,
стани насупрот агаренског насиља
и непријатељског напада разруши силу
и растерај до краја,
заступи рабе своје твојим заступљењем,
сачувај паству своју неповредну на веки
и нас чеда своја и свету обитељ
у којој ти јеси
покриј и избави од сваке болести
и спаси нас, свети, твојим молитвама,
молимо се.

ГЛАС А

Анђелино пребогата, мати наша свечасна,
покриј и заступи свету обитељ твоју
и нас рабе своје
који ти с благодарењем у смирењу
слаткопојне песме приносимо,
сачувај нас, чеда своја,
од непријатеља видљивих и невидљивих.

Изведи нас на стазу спасења и покајања
твојим молитвама Господу;
спасавај душе наше као мати чедољубива.

ГЛАС М

Непрестано појање и благодарење
приносимо ти, оче чедољубиви,
ти нам буди помоћник и заступник крепак,
непрестано моли се за нас рабе своје,
од страшне казне Божје
и шкргута зуба и вечне муке
да се избавимо ми што у тебе наду положисмо,
милости податељу, Максиме преславни.

ГЛАС С

Сузе и туговања
и ридања заслужна постигоше нас,
о, преблажени Стефане дивни,
теби топлом избавитељу нашем
срцем скрушеним у умиљењу узвикујемо:

Као милостив брзо пре но што заробимо се
за помоћ нашу постарај се,
рабима својим милостива Бога начини,
по Богу уздање наше у тебе стављамо.

ГЛАС А

Бура љута развратних духова
лукавства моју мисао збуњују
и у непристојност гурају,
но ти, преподобна, брзо похитај,
нечисте духове брзо прогнај,
све моје у добро претвори,
на спасења стазу изведи својим молитвама,
Анђелино пребогата,
молитванице наша свечасна.

ГЛАС С

Дај нам помоћ својим рабима,

Стефане преблажени,
који ти певају од срца благодарно песмама,
радости и весеља нас твојим молитвама удостој
и печал нашу разори,
јер тебе једино нелажно утешење
нашега плача имамо.

Твог милосрђа призивам бездан,
од сваке беде и туге нас избави
својим молитвамама, Стефане благочастиви,
јер тебе једино нелажно утешење
нашега плача имамо.

СЛУЖБА СВЕТОМ ДЕСПОТУ СТЕФАНУ БРАНКОВИЋУ

ГЛАС Б-1

Затрубимо у трубу песама
глас празновања,
јер озго небеса радују се
и земља весели се
а људима срце игра,
да диве се народи новоданој нам благодати,
да весела буде српска црква
имајући у почетку Симеона и Саву утврђење
а на послетку Стефана обновљење,
које сву тројицу просећи молимо:
Молите се Господу за душе наше.

ГЛАС С

Приђите, верни, ликујући
место гранчица узевши појање,
и место простирања одеће
у скрушености сагнимо срца,
као што негде деца Израилева
усхвалише Бога нашега,
а ми, нови Израиль,
окруживши гробницу Стефанову
као нови ђивот завета,

тако узвикујући рецимо:
Велича душа наша Господа
што нам те даде оца и молитваника
христоименим људима,
који се моли за душе наше.

ГЛАС А

Веселите се светкујући,
да веселе се гласници слуху,
преславна се дела извршише данас
у данашњи дан,
и међу вернима се проповедају,
и сви као богоданом ризницом су обогаћени.
Јер непокрадљива и пуна богатства доброга
гробница Стефанова истаче исцељења дарове,
и моли се Господу за душе наше.

ГЛАС Ј

Приступимо, верни,
с весељем свечане песме плетући,
нахранимо се сладошћу духовном,
на спомен Стефанов,
јер велике радости приправља
онима што приступају да приме,
и орошава срца угошћених
на празничној гозби,
јер сладост подаје
творитељима с љубављу спомена његовог.

ГЛАС М

Заиграјте, људи, у весељу
новоздруженим гласима славно.
Јер ваздух освети се
и земља радошћу испуни се,
а црква у славу одева се
и све заједно радује се
о спомену триблаженог Стефана,
јер њега имамо међу нама,
што се господу моли за душе наше.

ГЛАС А

Када се принеше мошти твоје
чудо се могло видети:
река ветром узбуркана
одмах се доласком моштију твојих утиша
и ветар смириваше се
и обоје служење показиваху
вернога раба Господњег у њему препознајући.

Славом и радошћу неизрецивом наслађујући се
и нас певаче своје посматрај озго,
измоли спаситељне благодати да се удостојимо
посредовањем твојим, блажени, Христа умоли.

ГЛАС Ј

Приђите, Стефана усхвалимо сви
и божаственим песмама прославимо,
јер није далеко од апостола

и мученицима приближи се
и преподобних и правдених блаженство наследи
и мирисом моштију својих облагоухава нас
и моли се Господу за душе наше.

ГЛАС М

Приступимо, празникољупци,
ка кладенцу неисцрпноме
гробници моштију његових
и тамо благошћу поучавани вапимо:
Преузношени отаца наших Боже,
благословен јеси.

Мноштвом чудеса
угодника ти Стефана задивљени,
велику милост прослављамо
и благодаћу ти вапимо:
Преопевани отаца наших Боже,
благословен јеси.

ГЛАС А

Ти који угодника свога Стефана
прослави богатим даровима

и даде нам гробницу моштију његових,
научи нас да хвално запевамо њему,
и теби вапимо:
Преопевани отаца наших Боже,
благословен јеси.

ГЛАС Ј

Када луча светлозарна,
као дан просветљен,
засија спомен твој драги отачаству ти
и радосни празник свима вернима
далеким и блиским
све подиже певати:
Сва дела Господња Господа појте
и преуносите на све векове.

ГЛАС М

Данас се небески духови
радују о спомену твојме
саселника те примивши у вишње обитељи,
јер цар њиховштује те као достојна
што верно си њему служио
и увек појеш:
Благословите сва дела Господа,
и преуносите на све векове.

Од царског корена,
па још и царску душу стекавши,
разменио си пропадљиво за непропадљиво
и вештаствено за невештаствено,
због чега се и прослављаш
као достојни угодник,
Стефане, Владике својега.

ГЛАС С

О, блажени Стефане,
моли се Господу свагда
у миру и тишини да служимо спомен твој
и слободни да будемо од беда и замки вражјих,
твојим посредништвом
и царство вишње да добијемо.

Радосћу испуни срца наша
да успојемо тебе прослављенога
славом непропадљивом,
које да и нас причаснике начини
моли дародавца Бога,
триблажени Стефане.

Мирно живљење дај нам, Господе,
молитвама угодника твојега
што твојом силом против супротника
помаже верним царевима
и људе твоје од беда избавља.

ГЛАС Б-1

Преблажени Стефане,
Владике својега ваљани рабе,
слободу имајући у њега
моли за оне што поју ти топло
и хвале те с љубављу,
да се избави наслеђе и људи твоји
од насиља иноплеменика и беде
и научи нас вапити:
Отаца наших Боже, благословен јеси.

ГЛАС А

Славу Господу,
радост људима твојим,
веселе појцима ти
узглашава слава твоја
до краја земље распрострањена,
што украшава дан празника твојега
и светла га чини онима што поју:
Благословите сва дела Господа.

ГЛАС Ј

Многоименит у добродетељи
и у чудесима преизобилујеш,
такви су дарови Владичини
верним рабима што вапију:
Благословите сва дела Господа.

ГЛАС М

Виде Владика твој труд и озлобљења
и у вечни те покој прима
и као звезду на тврди небеској те постави
да светлиш вернима и да озариш срца
оних што с вером, Стефане, поју:
Сва дела Господња Господа појте
и преузнасите на све векове.

ГЛАС Б-2

Прими од нас појање
од срдачне љубави теби приношено
и похваљење што величини твојој
не одговара сасвим,
но ипак, не одгурни
као милостив саосећајући,
и мисли наше управи
и дела исправи
и царство небеско да добијемо
удостоји нас молитвама твојим,
Стефане блажени.

ГЛАС Б-1

Срадујте се с нама, отачаство и народи,
јер нам је дарована благодат
гробница Стефанова,
коју као ризницу спасења имајући
Христа величамо.

Прими од нас појање, блажени,
и подај благодат озго
и сачувај хвалиоце ти
од ловећег нас непријатеља.

Прими од нас појање,
пресвета Дево Владичице,
и подај благодат озго
и сачувај хвалиоце
угодника сина и Бога твојега.

СЛУЖБА СВЕТОЈ МАЈКИ АНЂЕЛИНИ БРАНКОВИЋ

ГЛАС Б-1

Приђите у нови Израил,
и све околне земље и градови
заједно збор саставивши
на спомен преподобне матере наше Анђелине,
радосном душом и срцем
божаствену гробницу њену обгрлимо,
благодат исцељења примајући
од благодати што у њој живи,
јер неоскудно даје
са вером поклоницима њеним
и на весеље сазива све земнороднике
да празнују свечасну успомену њену,
овако јој говорећи:
Анђелино преподобна,
Стефане блажени,
Максима освештани,
Јоване праведни,
стадо ваше што га сабрали јесте
и цркву што је љубисте,
сачувајте од иноплеменичког насиља
и молит се за душе наше.

ГЛАС А

Ходите сви богомудри из земље удаљене,
гробнице се дотакните матере преподобне,
мољења своја од душе своје приносећи,
један за здравље од болести различних,
а други за грехова опроштење,
у Бога за добијање милости
и сваке ствари што је на корист нашем мољењу.

ГЛАС Б-2

Приђите, верни, да видимо чудо дивно:
отац са синовима, мати са чедима
скупа у ђивотима као руже благовоне
облагоухавају нас,
ваздух у цркви освештавају,
да саставимо свечане
и да принесемо и похвалне,
да ликујемо духовно као Давид пред ђивотом,
за појање органе узевши
различитим гласима ове прославимо,
појући и вапијући њима:

Ваљани раби Христови,
стаду вашем мир измолите
и душама нашим велику милост.

ГЛАС А

Узлетела си на небеса
као голубица чедољубива

што крила олакшава уздржањем
и са птићима својим узвисила си се
и достигла си тамо
где се птице небеске премећу.

ГЛАС М

Божаственим Духом сва освештана,
о, Анђелино,
и дејство нечастивих и љутих бесова
божаственим делима одагнала си.

ГЛАС Б-2

Децо, благословите,
свештеници, појте,
људи, преузносите
на све векове.

ГЛАС Ј

Источник те чудеса ваистину
Христос показа, преславна,
што болезни скврни очишћује,
страсти нечистоте, премудра,
трудом заграђује, Анђелино,
и стога те реком за душе очиститељном
називамо сви, преподобна.

ГЛАС А

Засадив се крај воде уздржања,
мати блага,
лоза јавила си се благоцветна,
што благочашћа грожђе износи.

Сва вансебна била си и духоносна,
сва понета к Богу,
Анђелино преподобна и триблажена,
и зато с анђелима ликујеш свагда, вапијући:
Слава сили твојој, Господе.

ГЛАС М

Спомен твој, преподобна Анђелино,
служећи молимо се:
од сваке буре да се избави
свештено стадо ваше,
молимо се скупа са свештеним ти чедима,
посредништвом слободе ваше
што је примисте од Господа.

ГЛАС М

Анђелину свету
у песмама да усхвалимо с љубављу,
јер низложи посништвом злодела вражја
и славу озго примивши
спасава верне штоватеље своје.

ГЛАС Б-1

Данас анђела зборови на небесима
и скупови људи на земљи
о спомену твојем, мати, светло светкују,
анђели имајући те саликовницу
а ми ка Богу посредницу молитвену,
и зато не престај молити се
за оне што светој гробници твојој
прилазе с вером несумњивом.

ГЛАС Б-2

Моштију твојих ковчег благодат
чудеса истаче обилно прилазницима
и прогони бестелу Христовом благодаћу
и свима вернима здравље Богом подаје,
Анђелино пребогата,
и зато те ми што смо овде у различним болима
као исцелитељку сад вером стекавши молимо:
Твојим молитвама да се избавимо.

У женској природи мушки пожившу
усхвалимо Анђелину блажену.

СЛУЖБА СВЕТОМ ДЕСПОТУ ЈОВАНУ БРАНКОВИЋУ

ГЛАС Б-1

Весели се, цркво Божија,
света митрополијо,
ликуј, српског народа богосабрана чето,
гледајући нешто дивно и преславно
где лежи у светом храму Божје Матере,
мошти овог блаженог Јована деспота,
што исцељења подаје свима
који са вером прилазе к њему,
који с љубављу шутију
и Христа усрдно певају.

ГЛАС Б-2

Весели се, света митрополијо,
храме Божје Матере,
што имаш у себи многоцено благо:
мошти новог овог нашег
предстатеља и молбеника к Богу,
благочастивог овог Јована,
који стално предстоји Богу
и гледа неизрециву његову славу
и моли се увек

да дарује душама нашим мир
и велику милост.

ГЛАС Ј

Приђите, богосабрани сабори,
красни зборе иначки,
приђи и сав српски народе,
стари и млади,
богати и ништи,
стецимо се у цркву Божје Матере
где лежи многоцелебно тело
праведног Јована,
што светлошћу васељену озарава,
јер овај блажени
различне дарове исцељења
као искре испушта,
стога и ми завапимо к њему
овако говорећи:

Радуј се, благочашћа царски изданче,
брзи наш помоћниче
и топли заступниче.

Јер си се великог дара удостојио
овде и на оном свету,
и зато се молимо:
Удостоји и нас
телесног здравља и душе спасења
молитвама твојим, преблажени.

ГЛАС А

Дом пресветог и животворног Духа
помоћу и благодаћу
јавио се јеси, Јоване,
стога и ми сакупивши се
њему успојмо песму.

ГЛАС М

Радуј се, царева православних похвало,
војина сачување, варвара побеђење,
сирочади и удовица и људи твојих
заступниче топли.

ГЛАС С

О, како недостојним устима
да успојемо Јована Премудрог,
јеванђелских речи подражаватеља
и родитеља својих у послушности
венца светлосјајнога,
и стада свога по скончању
неизгубљива надгледника,
свечасне Тројице молитваника,
чудеса многих податеља обилна,
јер се моли за душе наше.

ГЛАС Б-1

Радуј се, Саво светитељу,
православља водитељу и чистоте учитељу,

радуј се, Симеоне, корену благочашћа,
радуј се, Стефане деспоте,
јер из тебе произиђе
красан плод духовног наслађења
којим се пита и наслађује црква Христова,
радуј се, Максиме преблажени,
светитеља украшење,
инока и мирјана и свих верних
светло просветљење,
радуј се, Анђелино преподобна,
лозо часна,
јер из тебе нам изникну
грозд винограда спаснога
од кога једући сладимо душе наше,
радуј се, Јоване,
цркви Богоматере светло украшење
и Земље српске утврђење,
радуј се, туђинаца и бескровних покровитељу,
радуј се, удовица и сирочади хранитељу,
радуј се, похвало вере наше
и топли молитваниче за душе наше.

ГЛАС Б-2

Приђите славно, српског народа сабори,
приђите, матере с чедима,
да припаднемо матери нашој,
брзој помоћници, преподобној Анђелини,
и песменим похвалама да успојемо њу,
јер се у последња времена
међу матерама прослави,
такво благо из утробе своје произневши
којим се данас обогатисмо,

многоцелебним телима
Максима блаженог и Јована праведног,
те завапимо к њима:

О, прехвални,
молите се Христу Богу за нас
да спасе душе наше.

ГЛАС Ј

Весели се и ликуј,
Сирмијо са околним земљама,
јер данас нам поставља трпезу духовну
топли наш заступник Јован деспот,
имајући не јело и пиће и храну пропадљиву
но слађе од меда благоухано му тело,
ка њему и пришавши
чувства наша насладимо,
душевна и телесна,
црпећи вино весеља
из источника непресушног
и молимо се њему
да помоли Христа Бога
и спасе душе наше.

ГЛАС Б-1

Затрубимо у трубу песама
и гласом радосног весеља
празник овај успојмо,
јер горе небеса радују се
и земља весели се,

а људима срце игра,
цареви, стеците се,
кнежеви, другољубе показујући,
раби, Владику успојте,
нека се диве народи
новоданој нам благости.

ГЛАС Б-2

О, топли наши заступници
и брзи помоћници,
убедите родитеље своје,
те заједно умолите Господа Христа:
монасима и мирјанима,
старима и младима,
мушкоме и женскоме,
душе спасење и телу здравља
да дарује
и велику милост.

ГЛАС А

Приђите, богосабрани православних сабори,
духовно да се узвеселимо,
збор саставивши рукама запљескајмо
песмама похвалним успојмо
и светим моштима његовим приступајући љубимо их
и са сузама молбу помешавши, овако му рецимо:

Јоване праведни, монахе и мирјане,
што нас сабрао јеси овде,
сабери и тамо у царству небеском.

ГЛАС М

Приђите сада, претпразничке песме узгласимо
с мудрацима Христу дарове принесимо
добродетељи песме исплевши,
молећи грехова проштење и помоћ,
сознањем похваљења цветове принесимо
и с анђелима завапимо:
Свет јеси, Господе.

ГЛАС С

Као цвет прекрасни процветао јеси
у отачаству своме, благородни Јоване.
Јер ево, мошти твоје пребивају
у храму Божје Матере
и леже у часној гробници
целе, неповредне,
као крин благоухани
и као китра добромирисна
што облагоухава све
који прилазе к њима с вером,
и исцељења даре несметано подаје,
и од сад не заборави
рабе твоје, молимо се.

ГЛАС Б-1

Весели се, цркво Божија,
ликуј српски народе, богосабрани зборе,
гледајући нешто дивно и прекрасно
где у цркви Божје Матере лежи,

мошти богопрослављених деспота,
отац са синовима
и мати са чедима,
моле се непрестано
за људе своје као чедољупци
и обитељ своју чувају од сваке напасти,
па стога и ми песму успојмо:
Слава сили твојој, Господе.

ГЛАС Б-2

Ликуј Сирмијо, земљо српска,
весели се, света митрополијо,
храме Божје Матере,
радуј се положењем светих моштију
Стефана благочастивог,
Максима блаженог,
Анђелине преподобне,
Јована праведног,
јер моле се за народ свој
као отачаствољупци,
да у миру песму појемо:
Слава Богу што твори чудеса преславна.

ГЛАС Б-1

Велика те српској земљи светилника
Бог показа у последња времена,
Јоване блажени,
невидљиво Христове људе
не престајеш посећивати

и брза исцељења давати свима
што с вером прилазе гробници моштију твојих,
па стога сви сложено вапимо ти ово:

ГЛАС Б-2

Радуј се, Земље српске заступнице,
радуј се, цркве твоје светло украшење,
радуј се, благодативих деспота наших радовање,
радуј се, војина православних
у боју снажни помоћнице,
радуј се свих нас нелажни чувару и похвало,
радуј се, Јоване, ново процветање.

ГЛАС С

Радуј се, благодативог цара изданче,
брзи наш помоћнице и топли заступнице,
Јоване праведни,
молимо се, не престај
да се молиш Владики Христу Богу:
мир и здравље и друго што
да дарује људима твојим који поју:
Благословите сва дела Господња Господа,
и преуносите на све векове.

ГЛАС М

Задивише се небески зборови,
обрадова се српски народ,
гледајући твоју душу, праведни,

где се са земље на небо узноси
и с родитељима у рајском насељу настањује.

Молимо ти се, преблажени Јоване,
и нас сироте не остави без твоје помоћи,
те да у песмама појемо:
Велича душа моја Господа.

ГЛАС А

Љубављу нас заборавио ниси,
ако се од нас и представио јеси
као некада Илија,
но нама си оставио свете своје мошти
као милот најдрагоценији,
којим нас, преблажени, покривај и чувај
да у миру певамо:
Велича душа моја Господа.

ГЛАС С

Веома храбра и наоружана
против супротника Бог те показа,
одгонећи их од стада твојега
као вукове сурове,
чувајући људе отачаства твојега неповредне,
и сада молимо те, преблажени Јоване,
сачувај и нас, служитеље твоје,
од најезда синова агаренских,
те да сви песму појемо:
слава смотрењу твоме, Господе.

ГЛАС А

Руке своје, преблажени,
пружаш к потребницима
и маломоћне заступаш,
богатство своје у душу ништих полагеш,
и зато те богатодавац Христос
сугубом наградом обогати
и дарова ти с родитељима твојим
вечно наслађење.

Молите се, свети,
да тамо и ми с вама
добијемо мало утешење,
те да сви појемо:
Диван је Бог у светима својим.

ГЛАС Б-1

Приђи, сав српски народе,
обрадујмо се и узвеселимо данас
на овај свечасни празник Јована деспота,
и славу и хвалу Христу Богу уздајмо,
што даде нам таквог у њега представтеља
и молитваника за душе наше.

ГЛАС Б-2

Данас се весели црква Богоматере
имајући у себи
многоцелебне мошти праведнога Јована,
који светлошћу васељену озарава,

душе и тела наша просветљава
и људе своје знамењима и чудесима задивљује
различне дарове свима што њега моле подаје,
а цркву своју од сваке скрби и беде избавља,
монахе и мирјане, који у њој служе,
душевним весељем наслађује,
стога се молимо, преблажени,
не престај да се молиш за нас човекољупцу Богу
да дарује душама нашим мир и велику милост.

СЛУЖБА СВЕТОМ
АРХИЕПИСКОПУ
МАКСИМУ БРАНКОВИЋУ

ГЛАС Б-1

Успојаћу те, Господе Боже мој,
јер прославио си прославитеља свог,
Максима од свију хваљеног,
из младенства сам себе
грану маслинову теби, Христе, принесе
и као Богу „Осана“ теби вапије.

ГЛАС М

Симеона преподобног и светитеља Саве
ти јавио си се, оче, лоза истинита
што истаче вино спасено
и душе свих верних узвеселује,
светитељу оче наш преблажени,
Максима дивни.

ГЛАС А

Красна црква весели се о спомену твоме,
о, светитељу триблажени Максима,
а српски родови стичу се

празничко славље теби приносећи,
хвалећи Христа прославитеља твога.

У жалости, оче, оставио јеси
богонадахнута ти чеда,
у радост, пак, душе
претворио јеси верних мноштва
јављањем благовоња моштију твојих
те похвалне песме теби приносе народни сабори.

ГЛАС Ј

Усрдно крст узевши пође за Христом,
Максима преблажени,
те скрби многе и изгнања
благодарећи претрпео јеси,
вапијући: Благословите.

ГЛАС М

Царски цвет цвета цркви, крст истинит,
а ти, узев га, светитељу Максима дивни,
царским путем потрчао јеси,
вапијући: Благословите.

ГЛАС С

Разрешио си свезе овога света
свезавши себе љубављу Божјом,
јер иго узев, јарам Христов,
и овај поневши вапијаше: Благословите.

ГЛАС А

Беснила злотвора ти
уплашио се ниси, божаствени Максиме,
јер Вишњега сила из Деве засјалог
свим оружјима те крсним одену,
те вапијаше: Благословите.

ГЛАС М

Благочастивога корена благи изданак
од кога проклија цвет благоухани,
мошти твоје јављају добродетели
и њима благоухавани хвалимо Бога
твога прославитеља,
Максима достаблажени.

ГЛАС А

У долини као крин процвета
и као ружа миришеш, светитељу,
верних срца благоухајући
и радошћу испуњени
у весељу певајући, говоре:
диван је Бог у светима својим.

ГЛАС М

Господ даде, Господ узео,
по Јову Бога благодарити говораше,
свештени Максиме,
похвалне песме певајући.

Ваздух се освети благовоњем моштију твојих,
Максима, Христов светитељу,
а црква, веселећи се, вапије
Благословен бог отаца наших.

ГЛАС Б-1

Ко ће од земника моћи
да похвали Богом прослављена,
а ми радосне песме као гранчице узевши
похвалне теби, оче, приносимо:

Радуј се, благочастивог корена изданче,
радуј се, цвете благоухани
чистотога твога живљења,
радуј се, премудрог уздржања ризнице,
радуј се, јер царство оставив
војвода цара Христа био јеси,
радуј се, јер многе муке
и беде поднео јеси,
радуј се, јер сузама својим
многе задивио јеси
пут покајања показавши,
радуј се, јер многа чеда
Духом светим родио јеси,
радуј се, јер као крин
у долини процветао јеси,
радуј се, Максима преблажени,
душе просветљење.

Е П И Л О Г

ГЛАС Б-1

Ово је дан за молитву,
кад анђеол Господњи у цркви стоји
и свакоме по заслуги даре раздаје,
а ти, човече, зашто се лениш
и због чега без нужде из цркве излазиш?
Зар желиш да будеш лишен дара анђелског,
зар не знаш да је близу, крај двери, судија,
зар не мислиш да те смрт може наћи неспремна,
зар не чујеш: „Страшно је пасти у руке
Бога живог?“

ГЛАС М

Погледај на свету своју обитељ
коју из темеља саздао јеси,
Максима великоименити,
помени нас чеда своја и све служитеље ти,
милостиви, штедећи покарај као отац чедољубив,
и избави од свих ових беда и скрби рабе своје,
и твојим молитвама спасавај оне који певају:
Благословите сва дела Господња Господа.

ГЛАС Ј

Милостиви оче чедољубиви,
брзо погледај на молитву нас смерних,
услиши из срца уздисања тугом обузета,
разреши сметеност и невољу
што нападе на људе отачаства твојега,
разагнај страх и болести
од оних што ти свагда служе,
Јоване прехвални, молитвама твојим
за нас тужне моли се Господу.

ГЛАС Б

Више од свих згрешисмо и безаконовасмо
и човекољупца Бога прогневисмо,
због тога постигоше нас многе скрби
и збуњења велика,
и бојимо се да како не пропаднемо
у јарости праведнога гнева Божија.

Стога се уздам у милосрђе
доброте ваше, свети,
услишите срца уздисање
и примите плачно мољење,
Бога нашег приклоните на милосрђе,
чудотворци преславни,
за нас тужне молите се Господу.

ГЛАС С

Небо се слави звездама,
земља се украшава цвећем,
дрво се украшава због плода,
и сва друга твар
различитим красотама улепшана је,
а ја различним гресима оскврних се,
и њима савладан од Бога удаљих се,
но к теби топлом помоћнику нашем
руке подижем,
колена савијам,
из дубине срца жалосно узвикујем:
Милостива Бога мени начини,
Јоване преславни,
наша славо и заступљење.

ГЛАС А

Добра и топла заступница наша,
добра давања рабима својим свагда подај
и богатство своје милости на нас изливај,
а покровом својим божаственим
славитеље ти покривај, Анђелино,
мати наша пребогата.

ГЛАС Ј

Кад ишчезава снага наша
не одузми твоје милости од нас,
да не кажу непријатељи наши:
„Нема им помоћника ни избавитеља,

потераће их и ухватити,
јер им нема избавитеља“.

Молимо ти се
свагда буди у помоћи нама,
да постиде се и ишчезну
и обуку се у стид и срамоту
сва зла у раба твојих.

Заузми се с љубављу за нас,
Јоване преблажени,
да те непрестано блажимо.

ГЛАС Б-2

Вреву и метеж, свађе и распре,
клевете и осуђења,
хуле, лажи и понос
и друго што је Богу мрско,
брзо све у добро рабима својим претвори,
јер ти си мир немирним
и смерност високим
и подигнуће изнемоглим.
Удостоји хвалиоце ти у весељу да поју:
Дела сва Господња Господа појте
и преуносите њега на веки.

ГЛАС Б-1

Весело ти појање приносимо,
Анђелино мати наша свечасна,
јер тобом црква наша

од свију вражјих напада чува се
и људи твоји од сваког зла избављају се,
од истока и запада туђини прилазећи ти
клањају се у весељу појући:
Дела Господња Господа појте
и преуносите њега на веки.

ГЛАС Б-1

Ликуј, Сирмијо, и Земљо српска весели се,
радуј се, храмe Божје Матере,
положењем светих моштију
Стефана благодјивог и Максима блаженог,
Анђелине преподобне и Јована праведног,
јер као сунце многосветло
сву васељену лучама просветљавају
и мрак душевног пада озаравају
и онима што од њих са вером моле
исцељења богате даре као искре испуштају,
и нештедљиво потребницима подају,
стога и ми са сузама овако рецимо:

ГЛАС Б-2

О, прекрасна и предивна четворице,
ми смирени монаси и мирјани,
стари и млади, богати и ништи,
молимо за отацтво ваше мир
и црквама у љубави једномишљеност,
а нама и свим људима здравље телесно
и душе спасење да даровано буде,
у Бога молитвама вашим.

ГЛАС Б-2

Ликуј Сирмијо, земљо српска,
весели се света митрополијо,
храме Божје Матере,
радуј се положењем светих моштију
Стефана благочастивог,
Максима блаженог,
Анђелине преподобне,
Јована праведног,
јер моле се за народ свој
као отачаствољупци,
да у миру песму појемо:
слава Богу што твори чудеса преславна.

ГЛАС Б-2

Дивно је дрво, красне су гране,
но и плод ваистину слађи је од меда,
приђите сада, окусивши обилно
чувства наша телесна и душевна усадимо
и у радости са светима
Христа узвеличајмо
и песмама успојмо:
Хвала Богу што твори чудеса преславна.

ДОДАЦИ

Преподобни отац Јустин Поповић

ЖИТИЈА СВЕТИХ БРАНКОВИЋА

ОКТОБАР 9. СПОМЕН СВЕТОГ И ПРАВЕДНОГ СТЕФАНА СЛЕПОГ ДЕСПОТА СРПСКОГ (БРАНКОВИЋА)

СВЕТИ праведни Стефан Бранковић беше потомак светог и славног кнеза Српског Лазара, великомученика Косовског.¹ Свети супрузи Лазар и Милица имађаху настарију кћер своју Мару, коју удадоше за српског великаша Вука Бранковића. Вук и Мара породеше три сина: Гргура, Ђурђа и Лазара. По смрти Лазаревог и Миличиног сина Стефана Високог, деспота Српског (од 1389. до 1427. године),² њега на престолу Српске деспотовине наследи Марин и Вуков син Ђурађ Бранковић, као сестрић и сродник њихов, јер Стефан не имађаше рођене деце. Оженивши се грчком принцемом Ирином (Јерином) Палеологовом из Солуна, Ђурађ са њом изроди више деце, међу којом роди и овог блаженог Стефана (негде око године 1417).³

У детињству своме блажени Стефан беше васпитан у сваком добру: стекао је велики разум и побожност, послушност родитељима у свакој њиховој заповести, тако да је вером, мудрошћу и храброшћу многе превазилазио, као и својом природном теле-

¹ Његов свети спомен 15. јуна, где видети опширније о њему.

² Његов свети спомен, заједно са мајком му Св. Милицом, слави се 19. јула.

³ У ствари, Ђурађ Бранковић, деспот Српски (1427-1456. г.) имао је из првог брака троје деце: Мару, Тодора (који је млад умро) и Гргура; из другог пак брака са Јерином (Ирином) имао је такође троје деце: ћерку Кантакузину (или Катарину) и синове Стефана и Лазара. Мара ће бити удата за султана Мурата II (1421-1451. г.), а Кантакузина за немачког грофа Улриха Цељског (у Словенији). Гргур и Стефан биће ослепљени од султана Мурата II 1441. године.

сном лепотом. Зато су за њега касније говорили очевидци, који су га већ ослепљеног видели, да је појавом био „без приговора, да се не може замислити човек достојанственији од њега, и да је висока раста и ванредно озбиљног и паметног лица“. Но најважније особине блаженог Стефана састојаху се у његовој преданости вољи Божјој, чистом животу и верности Цркви и вери Православној.⁴ Иако његов живот беше мученички и многострадални, као праведног и многострадалног Јова, он никад не одступи од верности свесветој вољи Божјој, а свагда благодараше Бога за све што га у животу сналажаше. А његова животна страдања не беху мала као што ће се даље видети.

Због тадашњих тешких прилика за хришћане на Балкану и силине турског султана Мурата II, Стефанов отац Ђурађ Бранковић даде своју ћерку Мару султану за жену, да она, као некада праведна Јудита, буде жртва за спас свога народа и отаџбине. При одласку из престоног града Смедерева за Једрене сестру Мару су пратила браћа Гргур и Стефан, да буду с Маром неко време заједно и да је тиме донекле теше. Браћа су својим присуством укрепила веру своје сестре, тако да се сестра њихова Мара никада није одрекла ни напустила хришћанску веру, нити примила безбожни ислам. Стефан је потом надаље остао у Једрену, у ствари више као неки талац турском султану, док се Гргур вратио натраг. Но при нападу Турака на престоницу Смедерево и Гргур буде заробљен и одведен у Једрене, где их, по наређењу самог султана Мурата, а без знања сестре им султаније Маре, свирепи Турци обојицу ослепе, на сам Ускрс 1441. године.⁵ Као разлог за тако свирепо дело султан је наводио преписку браће са оцем Ђурђем (који је тада био остао без деспотовине и налазио се у Дубровнику), у ко-

⁴ Од Св. Стефана Слепог остала је сачувана у српском преводу књига Св. Јована Синајског звана *Лествица*, наслеђена му од оца, који је сачувала касније Стефанова супруга Св. Ангелина. Из тога се види на чему се учио и васпитавао Свети Стефан.

⁵ Св. Стефан и Гргур ослепљени су у тврђави Токат на мору, близу Цариграда, у старом дворцу званом „Бедеви Чардак“. Ослепљени су на тај начин што им је усијано гвожђе превучено преко очију и зенице им спржене.

joј су они тобоже откривали деспоту Српском тајне Турске царевине. У ствари, главни разлог ослепљења ових српских племића била је турска завист, због њихове лепоте и витештва, и због страха да они не постану наследници и владари Српске земље и државе.

Неколико година после овог невиног страдања, блажени и многонапаћени Стефан слепи и слепи му брат Гргур бише од султана Мурата враћени у Србију и живи предати оцу њиховом деспоту Ђурђу. Јер у рату између Хришћана и безбожних Агарјана победише тада (године 1443-4) хришћани⁶, те Турци бише принуђени да склопе мир и да деспоту Ђурђу поврате и живе синове и град Смедерево и целу деспотовину. Ослепљеног Стефана и Гргура предао је Ђурђу у Смедереву турски комесар Балта Оглу. Тужан је био и преболан призор кад су се срели отац и слепи му синови: деца су посрћући пошла оцу у загрљај, али је стари деспот рикнуо као рањени лав и стропоштао се онесвешћен на земљу. А наша народна душа оставила је у народној песми записане ове речи за њих: „Мила децо, два Деспотовића, колико сте јадни и слијепи, толико сте сувише лијепи“.

Пре своје смрти стари деспот Ђурађ узео је себи за савладара свог најмлађег сина Лазара.⁷ Стари отац је умро на Бадњи-дан, 24. децембра 1456. године, у деведесетој години живота.⁸

⁶ У овом рату нарочито се, уз деспота Ђурђа, истакао православни војвода из Румуније Сибињанин Јанко (Јован-Јанко Хуњади), познат из наших народних песама. Главна битка је била код брда Куновице (или Плоча), наомак Ниша, крајем 1443. године, када је у хришћанске руке пао и град Софија.

⁷ Било је то 1446 године, када је Лазара оженио Јеленом Палеологовом-Драгаш, синовicom последњих Византијских царева (из града Мистре са Пелопонеза).

⁸ Деспот Ђурађ је био врло побожан човек. Он је дао Турцима 30.000 дуката да би откупио део моштију Св. Апостола Луке и пренео их из Епира у Смедерево, где су оне биле положене у деспотову цркву Успења Пресвете Богородице (на смедеревском гробљу). Он се дописивао и са васељенским патријархом Генadiјем Схоларијем. Привржен Православљу, деспот Ђурађ је одбио да пошаље наследника Српске Цркве на лажни унионистички сабор у Флоренцији 1438. године, јер је добро знао неис-

Ускоро за њим умрла је и његова супруга Јерина, Стефанова мајка (3. маја 1457. г.), а ускоро за њом и млади деспот Лазар (20. јануара 1458. г.). Тада је по жељи Српског народа и великаша, и по благослову Српског Патријарха, блажени Стефан Слепи миропомазан и устоличен у Смедерву за новог Српског Деспота. Као владар он се одликовао мудрошћу и храброшћу, јер је у врло теким временима и приликама успевао да сачува Српску земљу и народ и не преда Смедерево ни Турцима нити Угрима (Мађарима). Међутим, после тога, неваљалствима разних непријатеља и домаћим издајствима, у Смедерево буде доведен за владара босански кнез Стјепан Томашевић, римокатолик по вери, за кога буде венчана девојчица Јелена, ћерка Стефановог брата деспота Лазара и деспотице Јелене Палеологове, снахе Стефанове (1. априла 1459. године). Недужни праведник Стефан Слепи, последњи законити Српски владар, би тада протеран из отаџбине, и он се нађе у великој невољи.⁹ Но, по његовом неправедном прогонству из отаџбине и престонице, град Смедерево одмах падне под Турке (20. јуна 1459. године) и тако казна Божја снађе Српску земљу.

Блажени прогнаник и страдалник Стефан отиде тада код своје сестре Катарине, удове погинулог грофа Улриха Целског, која живљаше у то време на свом имању у Хрватској. Одатле је кренуо опет даље и преко Дубровника стигао у Албанију, где је

креност Латина. Он је том прилико рекао: „Ја сам сусед Латинима, и често сам с њима долазио у додир, и разговарао сам с њима, и знам тачно и речи њихове и намере и начине; знајући дакле добро и њих и све њихово, нећу послати изасланике на сабор“ (Силвестер Сиропул, Историја о Флорентинском сабору).

⁹ Стефанов брат Гргур Слепи, који је још пре ових догађаја био ожењен, налазио се тада код Турака. По паду Смедерева у турске руке (20. јуна 1459. г.) он се повукао у манастир Хиландар, где се ускоро упокојио као монах Герман (крајем 1459. г.). Његов син Вук Гргуровић-Бранковић, прешавши у Угарску, буде постављен од угарског краља Матије за сремског деспота над тамошњим Србима. Он се прославио у борби против Турака и остао познат у нашим народним песмама као „Змај Огњени Вук“. Њега је по смрти (1485. г.) наследио, као деспот Сремски, син Св. Стефана и Ангелине Ђорђе Бранковић, тј. потоњи у монаштву Св. Максим Архиепископ (Спомен му 18. јануара).

имао неке своје родбине. Тамо овог праведника и страдалника Господ милостиво утеши и награди, јер му даде за супругу честиту и побожну девојку Ангелину, ћерку албанског великаша Аријанита Комнена, а свастику славног војводе Ђурђа Кастриотића-Скендербега. Ангелина беше врло богољубива и човекољубива, и видећи праведног и красног страдалника Стефана, она га свом душом и срцем заволе, те измоли од својих родитеља благослов да га узме себи за мужа. Благослов њиховог по Богу брака и венчање у цркви обави се у Скадру 1461. године и њих двоје од тада заједнички дељаху судбину изгнанника и страдалника, али и благослов праведника и светитеља. Јер Бог благослови њихов брак и даде им троје деце: Мару, Ђурђа и Јована од које се последња двојица бласгодаћу Божјом показаше предивни и прославише као светитеља.¹⁰

Због сиромаштва и немаштине, а и због блиске опасности од Турака, блажени Стефан и Ангелина пређу из Албаније у Италију, најпре на југ у Апулију, а онда на север у Фурланију (код Трста), у тамошњи град звани Београд. Овде се они настане код Стефанове сестре Катарине, која ту беше купила један замак са имањем. У околини овога града Београда живљаше словенски народ, и у цркви се обављаше литургија на словенском језику. Праведни Стефан и Ангелина остадоше са својом децом доживотно верни Православној вери и Цркви, што нимало није било лако у она времена и у оној средини латинској и папској.

Са својом породицом Стефан живљаше у Београду у скромности и оскудици, примајући понекад и милостиње са разних страна. Са благочестивом супругом својом Ангелином он се нарочито стараше да децу своју обучи животу у свакој побожности и чистоти, и у томе му милостиви Господ помагаше. Иако беше од многих страдања и странствовања оболео, блажени Стефан не клону духом, него благодараше Богу на свему. Осећајући да ће ускоро отићи са овога света, он писаше Дубровчанима за своју супругу и децу ово: „Иако бих вам, господо, имао да пишем о много и много ствари, ипак не могах писати вашем господству, јер

¹⁰ Свети Максим Бранковић (тј. деспот Ђорђе) слави се 18. јануара, Свети деспот Јован – 10. децембра, а света им мати – Св. Мајка Ангелина – 30 јула.

сам много болестан и слаб од болести своје. Много се молим вашему господству, и много и милостиво и смерно, и препоручујем вам моју Ангелину и дечицу моју: Ђуру, Мару и Јована, и пред Богом и пред Пречистом и пред свима Светима, што ви са њима, то Бог са вама. О властело, немојте оставити Ангелину и моју дечицу да пропадну иза мене. Нека вас Бог научи да имате љубави према њима, као што сте имали према нама и нашим старима, и да их не оставите у за њих непогодно време“. После овога дође и блажена кончина светог праведника многострадалног Стефана, и он мирно предаде душу своју у руке Господа свога дана 9. октобра 1476. године. Његово свето тело би погребено у Београду, у Фурланији.

Не дуго времена после тога тело му би објављено као нетрулежно, и то на тај начин што се на гробу поче јављати нека чудесна небеска светлост. Светлост ту угледаше најпре неки лопови који бејаху дошли да му опљачкају гроб. Када пак затим би откопан гроб његов, тело његово би нађено цело и нетрулежно, заједно са нераспаднутим његовим оделом. Од светих моштију његових многи тада добиваху исцељења, и многи слепи прогледаху. Блажена пак супруга његова Ангелина и синови му Ђорђе и Јован, добивши дозволу од мађарског краља Матије да се настане у сремском селу Купинову на Сави, пренеше тамо собом и чесне мошти Светог Стефана и положише их у цркву Светог Луке у граду Купинику (15. фебруара 1486. године). Ђорђе тада постаде деспот Сремски, но ускоро се и он и мајка му Света Ангелина замонашише и подигоше мушки и женски манастир Крушедол у Срему (о чему се опширније говори у њиховим Житијима), а деспотом постаде најмлађи син Стефанов Јован (до своје кончине у Господу 1502. године).

Када се 1505-6. године света Ангелина и син јој Свети Максим преселише у Влашку, где Максим постаде архиепископ, они са собом понеше чаесне мошти Светог Стефана у Влашку, одакле их опет повратише при свом повратку (1509. године) и положише их у новоподигнути манастир Крушедол. Овде се од моштију светог Праведника догодише не мала чудесна осветљења и оздрављења. Године 1688. мошти Св. Стефана (са моштима осталих

Бранковића) склоњене бише за неко време у Сент-Андреју, али су ускоро враћене у Крушедол, где су мирно почивале све док их безбожни Турци у бесу своме не исекоше на комаде и заједно са црквом крушедолском спалише (13. августа 1716. године). Од тог пожара остали су само поједини мањи делови, међу којима и десно стопало светог и праведног Стефана Слепог, новомученика и многострадалника Српског. Његовим светим молитвама нека Господ помилује и спасе нас и сав Српски православни народ и све православне хришћане и све људе Божје. Амин.¹¹

¹¹ Иконе и фреске са ликом Св. Стефана Слепог налазе се у Новом Хопову, Крушедолу, Вршцу, Панчеву и у Патријаршијском музеју у Београду.

ЈУЛИ 30. СПОМЕН ПРЕПОДОБНЕ МАТЕРЕ НАШЕ АНГЕЛИНЕ, ДЕСПОТИЦЕ СРПСКЕ

Ова света и преподобна Ангелина беше кћи благочестивог и православног кнеза албанског Аријанита из елбасанског краја, а свастика славног Ђурђа Скендербега. Живитељи те области, већином православни, јер тада још не беху потчињени агарјанском ропству, и отаџбина се њихова слављаше победом вере и оружја.

У двору кнеза Аријанита расла је млада кћи његова Ангелина у страху Божјем и побожности, упућујући вољу своју и своје духовне дарове на творење воље Божје. Име њене мајке није познато, но и она је сигурно била веома побожна и честита, кад је тако хришћански дивно васпитала кћер своју у еванђелском учењу и владању. Још од детињства се на светој Ангелини видео прст Промисла Божјег, који ју је припремио за подвиге који су јој предстојали у њеном будућем животу.

У то време у албанске крајеве дође као изгнаник деспот Српски Стефан слепи, други син деспота Ђурђа Бранковића (1427-1456. г.). Њега и његовог старијег брата Гргура Турци су 1441. године затворили и ослепили, па их после 1444. године слепе вратили у очев дом. По смрти њихова оца, деспота Ђурђа, владаше неко време најмалађи здрави брат Лазар (1456-8. г.), а онда деспотом постаде овај блажени страдалник Стефан (док се његов старији брат, слепи Гргур, замонашио у Хиландару, где је као монах Герман и умро, 16. октобра 1459. године, и погребен). На два месеца пред пад српске престонице Смедерева,¹² због опште разједињености и разбијености Српског народа, „неки ђаволом упра-

¹² Смедерево је пало у турске руке у среду 20. јуна 1459. године и тиме је престала да постоји Српска Деспотовина.

вљани људи слагаше како је тобоже деспот Стефан неко зло учинио, те га истераше далеко из отачаства својега, да тако у туђини многе беде и невоље поднесе“. Праведни Стефан се тако преко Будима повуче код своје сестре Катарине, цељске грофице, а од ње отиде у Дубровник па одатле у Албанију, да тамо потражи себи безопсано пристаниште. Дошавши у Албанију на њему се зби реч Господња: Господ штити дошљаке (Пс. 145, 9), јер њега кнез Аријанит усрдно прими као брата и пријатеља. Па пошто се боравак деспотиов код њега продужи тако да постаде као домаћи, чесна кћи кнежева Ангелина у срцу заволе Слепога Стефана, као некада Косара праведног Владимира,¹³ и замоли од родитеља благослов за брак са Стефаном. Родитељи дадоше свој пристанак и благослов, те се Ангелина венча са Стефаном (у Скадру 1461. г.), пошто у души својој жељаше да у свему дели судбину са изгнаним праведником слепим деспотом Стефаном.

Из овога Богом и родитељима благословеног брака њиховог родише им се синови Георгије (Ђорђе) и Јован, и кћи Мара. Док су деца расла у добрим наравима и васпитању, наиђе на њих нова злоба и несрећа. Безбожни Агарјани нападоше и на ту хришћанску земљу и пред собом све убијаху и уништаваху. Због тога се Стефан и Ангелина склоне са децом својом у Италију, у област Фурланију на северу (подручје Тршћанског залива). Ту се блаже ни и праведни деспот Стефан упокоји у Господу (9. октобра 1476. г.) и би прослављен од Бога јављањима светлости на гробу и нетрулежношћу тела својега.¹⁴

Праведна и верна супруга његова, блажена Ангелина, оставши удова нуждаваше се у основним потребама за живот, јер њу и њену сироту децу притискиваше и сиротиња и туђина. Да би олакшала деци својој она се обрати с молбом угарском краљу Матији, и он се смилова и даде њој и синовима њеним на уживање сремски град Купиново на Сави. Узевши са собом нетрулежне мошти свога супруга Стефана, света Ангелина са децом својом дође преко Беча и Будима у Купиново, и тамо у цркви Светог Апосто-

¹³ О томе видети под 22. мајем, када се слави спомен Св. краља Јована Владимира.

¹⁴ Опширније видети његово житије под 9. октобром.

ла и Еванђелисте Луке чаесно положи Стефанове мошти (15. фебруара 1486. г.).¹⁵ Мађарски краљ Матија подарио је био старијем сину Ангелинином Ђорђу титулу деспота и неке сремске области, но он се убрзо тога одрече у корист свога млађег брата Јована и сам се замонаши (1495. године) у манастиру Купинову, добивши на монашењу име Максим. Но ускоро затим умре млади деспот Јован (1502. г.),¹⁶ те Света Ангелина и Максим, заједно са Стефановим и Јовановим моштима, преселише се код влашког војводе Јована Радула, где свети Максим би хиротонисан за митрополита Влахозапланинског. Ту Максим измири војводу Радула са молдавским војводом Богданом, и заједно са мајком му светом Ангелином учинише у тим крајевима многа добра дела.

Неколико година касније, света Ангелина се са сином Максимом врати у Срем. Свети Максим постаде митрополит Београдски и Сремски, и заједно са мајком Ангелином подиже на граница Фрушке Горе у Срему свети манастир Крушедол, и посвети га Благовештењу Пресвете Биогородице. Ту свети Максим прене-се из Београда своју епископску столицу, и на тај начин обнови Сремску архиепископију. Ускоро и он почину у Господу (1516. године 18. јануара, када се и слави његов спомен), и би погребен у својој задужбини Крушедолу.

Преподобна мати наша Ангелина прими овде у Срему свети и анђелски монашки чин, у женском манастиру код Крушедола, задржавши на монашењу исто име Ангелина (што значи: Анђелска). Од почетка свога земног живота она се усрдно подвизаваше на спасење своје душе, но сада приложи труд труду и подвиг подвигу. Сва се предаде молитви, делима милосрђа и оправљању светих храмова и манастира Божјих у Срему. Због свих тих многобројних дела, она је, као савршена хришћанка, супруга, мајка и монахиња, од народа с правом добила назив „мајка Ангелина“. Поживевши тако свето и богоугодно, она најзад почину од трудова својих и мирно усну у Господу 30. јула 1520. године. Са-

¹⁵ У селу Купинову је све до рата постојала, близу цркве Св. Луке, црква посвећена Светој Ангелини.

¹⁶ Свети Деспот Јован упокојио се 10. децембра када се и слави његов спомен заједно са мајком му Светом Ангелином.

храњена би у женском манастиру крај Крушедола, а када после неколико година њено свето тело би „објављено“, њене свете мошти бише пренете у цркву манастира Крушедола и положене у исти ћивот са моштима светог јој сина Јована деспота.

Ове свете и чудотворне мошти „Сремских Светитеља“ Бранковића Турци су заједно са манастиром Крушедолем палили 1716. године, а сачувала се од тада само лева рука Свете мајке Ангелине. Службу овој светој Мајци Српској написао је, ускоро по јављању њених чудотворних моштију, један од житеља манастира Крушедола. У овом светом манастиру на дан њеног спомена, 30 јула, бива велики празник и народни сабор.

Молитвама Свете Мајке Ангелине нека Господ Свемилоствиви и нас помилује и удостоји удела Светих Његових. Амин.

ЈАНУАР 18. СПОМЕН СВЕТОГ ОЦА НАШЕГ МАКСИМА АРХИЕПИСКОПА ВЛАХОЗАПЛАНИНСКОГ

Свети Максим бејаше син деспота српског Стефана слепог и деспотице Ангелине. Замонашен у манастиру Манасији. Притешњен Турцима он пребегне у Румунију, где буде посвећен на упражњени престо архиепископа Влахозапланинског. Измирио завађене војводе Радула и Богдана и спречио рат међу њима. У старијим годинама вратио се у Крушедол, где је подигао манастир, и где се после дужег подвига упокојио 18. јануара 1516. године. Његове нетљене и чудотворне мошти и сада леже у том манастиру.

ДЕЦЕМБАР 10. СПОМЕН СВЕТОГ И ПРАВЕДНОГ ЈОВАНА, ДЕСПОТА СРПСКОГ и матере његове СВЕТЕ АНГЕЛИНЕ

Света Мати Ангелина, деспотица Српска и ктиторка манастира Крушедола у Срему, била је супруга Светог Стефана Слепог, деспота Српског, и мајка Светог Максима Архиепископа и овог Светог Јована, последњег деспота Српског из породице Бранковића. Њен свети спомен слави се посебно 30 јула и тамо се може видети њено опширно Житије,¹⁷ а овде ћемо изнети само живот светог сина њеног Јована Деспота.

Свети Јован беше други син Светог Стефана Бранковића и Свете Ангелине. Родио се док му родитељи живљаху још у Албанији, а одрастао је у Београду, месту у области Фурланији (шире подручје Тршћанског залива у Италији), где су му се потом родитељи преселили и живели. Ту је у дому свога оца и матере стекао добро хришћанско васпитање и лепо световно образовање. Његовом васпитању и образовању доста су допринели и монаси, којих је увек било у дому светих му родитеља. Захваљујући својим светим родитељима и овим православним монасима, млади Јован је себе изградио на чврстим темељима православне вере и светог богоугодног живота, тако да, иако је живео међу иноплеменим јеретичима у Италији и Мађарској и међу грешницима у свету, ипак је себе сачувао чиста у обома, то јест у правој вери и врлини.

После смрти Јовановог оца Св. Стефана, неколико година касније, то јест године 1486, мајка Јованова Св. Ангелина, са Јованом и братом му Максимом, пређу из Фурланије преко Беча у Будим, узевши са собом мошти Св. Стефана Слепог. У Будиму их

¹⁷ Житија Св. Стефана Слепог и Св. Максима видети под 9. октобром и 18. јануаром, када се они славе.

лепо прими мађарски краљ Матија и подари им град Купиново и Сланкамен у Срему. Том приликом, краљ подари и титулу деспота старијем Ђурђу, који се потом ускоро замонаши под именом Максим, тако да титулу и место деспота Српског у Срему преузме тада Свети Јован. Њихова престоница и боравиште био је најпре град Купиник на реци Сави у Срему, где су у цркви Св. Апостола Луке биле смештене мошти њиховог оца Светог Стефана. Због честих пак напада Турака преко Саве, деспот Јован премести затим своју престоницу у град Беркасово, близу манастира Прибине главе.¹⁸

Као деспот Српски у Срему, праведни Јован је водио, с једне стране, витешку борбу против иноверних Турака, који су с југа нападали, а с друге стране борио се против покушаја римокатолика да његов православни народ поунијате. Налазећи се под влашћу мађарског краља, Јован је њему помагао својом војском у борбама против Турака, и у томе показивао далеко веће успехе него Мађари и Млечићи, који су тих година ратовали са Турцима.¹⁹ Благоверни деспот Српски Јован желео је да ослободи и све српске поробљене крајеве на југу, али је то превазилазило његове снаге. Јован се молио Богу да Бог заштити његов Српски народ и да му помогне да сачува своју веру и душу. Зато је он помагао многе православне манастире, молећи монахе да се у њима моле за спасење српског народа и за спасење његово и његове породице.²⁰ Са својом мајком Ангелином и братом Максимом, а и сам са своје стране, Јован је помагао великим прилозима Светогорске манастире Светог Павла, Хиландар и Есфигмен, а такође и манастир Крупну у Далмацији, као и многе манастире у Срему, Бачкој и

¹⁸ Овај град српски порушила је касније Марија Терезија и наредила да се од његовог материјала саграде неке римокатолчке цркве у Срему. У близини овог некадашњег града и данас постоји брдо звано Деспотовец, по деспоту Јовану.

¹⁹ То је било 1501-2. године. Том приликом је деспот Јован са својом српском војском прешео Саву и опсео град Смедерево. Затим је продирао даље уз Мораву, Колубару и Дрину, па је прешао и у Босну. Потукавши славно Турке код Зворника, вратио се у Срем са великим трофејима.

²⁰ Деспот Јован је био ожењен Јеленом, ћерком српског војводе Стевана Јакшића, и имао је са њом две кћери, Марију и Јелену, од којих је ова друга била удата за молдавског војводу Петра Рареша.

Банату. По народном предању он је са својим братом Максимом подигао или обновио манастире Прибину Главу, Месић, Фенек, Дившу, Беочин, Шишатовић и друге.

Али млади и праведни деспот Српски Јован није дуго живео на земљи. Лета живота његовог била су малобројна, али су била зато испуњена многим добрим делима и богоугодним подвизима. Он се мирно упокојио у Господу 10. децембра 1502. године у својој престоници Беркасову²¹ и чесно је погребен у цркви Светог Луке у Купинову покрај свога светог оца. После три године, тело његово било је објављено као цело и свето, и од тада га је православни народ почео поштовати као светитеља Божјег.²² Света мати његова Ангелина и брат му Максим, приликом свог одласка у Влашку (године 1505) код влашког војводе Јована Радула IV, узели су са собом и мошти Св. Стефана Слепог и овога Светог деспота Јована, али су их при повратку из Влашке (године 1509) опет вратили у Купиново. Када су затим они подигли своју задужбину манастир Крушедол под Фрушком Гором, тело Св. Јована са телом његовог светог оца буде пренето и положено у манастир Крушедол. Тамо се оно показало чудотворним, јер је многе исцељивала благодатна сила његова, међу којима исцели и једног Агарјанина, коме се „живи бес у утроби ваљаше“, како кажу стари записи. Такође је и један младић, који је осам година лежао болестан, добио чудесно исцељење од моштију Светог Јована.

Тело Светог Јована остало је у манастиру Крушедолу све до 1716. године, када су Турци запалили манастир и у њему свете мошти светих Бранковића. После спаљивања манастира, ипак су пронађени делови светих моштију, међу којима и део стопала Светог Јована Деспота. Ове преостале мошти чувају се и данас у манастиру Крушедолу.

²¹ Године 1902. подигнута је у Бекасову мала црквица посвећена Св. Јовану Деспоту.

²² Десетину година касније, далеко од Сремских крајева, писао је познати српски поп Пеја (писац житија Св. Ђорђа Краковца): „А после ових, његов (тј. Стефанов) син Јован, који је држао сремску земљу и у њој се представио и сахрањен био, оставивши наследство, супругу и једну кћер, после три године објави се (нетљеним телом из гроба) подобно оцу своме“.

СТАРА СРПСКА ПОЕЗИЈА

СТАРА СРПСКА ПОЕЗИЈА

1.

Књижевност доба у којем живимо назива се постмодерном. Она је тек део једног ширег раздобља које се назива добом модерне. Са епохом романтизма, класицизма и барока доба модерне чини заједно једно крупно раздобље, које почиње ренесансом а које се назива новим веком. Нововековна књижевност се отуда може схватити као једна целина која се битно разликује од средњовековне књижевности као целине. Она се може схватити и као један књижевни систем са више подсистема. Упркос многих разлика међу нововековним епохама, њихово заједништво је у томе што књижевност негују на народном језику и што се надовезују на традицију старе грчке и римске књижевности.

И средњовековна књижевност је исто тако један велики систем са својим подсистемима и под-подсистемима. Њена доминантна карактеристика је примереност црквеним потребама и интересима средњовековне државе. Готово све је у њој другачије засновано него у нововековним књижевним системима. Она се другачије односи према човеку и свету, према литератури самој, има посве другачије књижевне жанрове, намењена је другачијем односу са публиком. Доминантни токови те књижевности су духовни, хришћански, за разлику од књижевности каснијег система чији су мотиви претежно световни. У средишту система средњовековне књижевности је Бог, а у нововековној – човек.

Можда се разлике та два крупна система најбоље могу представити помоћу супротности духовно–чулно. Нововековна

поезија сва је у знаку чулног: она говори о свету на земљи у којем живимо, о чулним потребама и жељама и виђењима човековим. Излети у ванчулно су ретки и они се доживљавају као нарушавање система; тада и имају сродности са средњовековном литературом, као на пр. у време романтизма. Супротно од тога, средњовековна литература потискује чулно, а у први план истиче духовно. Њен идеал није чулна, него духовна лепота. Духовна лепота и духовност се постиже складом са самим извором лепоте, духовности и смисла. Тај извор је изван нашег света, дакле у трансценденцији; ка њој је средњовековни човек једино и упућен. Средњовековна поезија сва је окренута кореспонденцији са трансценденцијом, са оним тамо. Она би се зато могла назвати и духовном поезијом.

Значајан део српске средњовековне поезије имао је црквену намену и придржавао се строго одређених канона. То је иста законитост која је важила за црквено сликарство, фреске и иконе. Тематски оквири те уметности су библијски, уз многобројне варијације којима се постиже концентрација значења тога општег и тиме остварује велика духовна енергија. А то је и основна сврха ових текстова, а поготово црквених песама: да путем концентрације значења, тј. путем духовне екстазе, припреми примаоца за духовни сусрет са оним тамо, са трансцендентним.

Најпотпунију стручну интерпретацију система старе српске црквене поезије дао је савремени књижевнонаучни истраживач и учени теолог Димитрије Богдановић у књизи *О Србљаку* (1970) под насловом *Византински канон у српским службама средњег века*. Савремени лаички читалац може из тога текста да понесе једно основно сазнање: да је стара српска црквена поезија писана по строгим правилима која су преузета, у целини, из још старије и развијеније византијске традиције. Ако читалац жели да разуме те црквене службе у њиховом верском, обредном значењу, требало би да познаје и правила по којима су ти текстови структурирани и да може да разликује поједине елементе према којима се они деле на тропаре, кондаке, икосе, седалне, богородичине, стихире, катавесије ..., да зна кад који и по ком реду долази у служби. Другим речима, требало би да уђе у веома развијен и разрађен систем пра-

вила, а преко њих и у једну богату културу која се битно разликује од савремене културе устројене на лаичким основама. Савремени читалац, међутим, може тој поезији да приђе и на други начин: онако како јој је прилазио Миодраг Павловић, и да у њој тражи вредности песничког израза које имају релевантно значење у песничком свету и искуству савременог човека.

2.

Стара српска књижевност настала је у кругу византијске цивилизацијске и културне сфере. То у другој терминологији значи да је настала у једном подсистему средњеовековне културе који је устројен у византијском комонвелту. Српска је књижевност од византијске књижевности преузела жанрове, правила, изражајна средства. Али је имала све предуслове да се заснује као подсистем у византијском цивилизацијском кругу на основу више елемената од којих су два главна. Она је писана на посебном језику – на српскословенском, тј. на старословенском језику српске редакције. И друго, писана је за потребе развијеног српског средњовековног друштва и државе и за потребе Српске православне цркве која је још од Светог Саве постала самостална. Зато је велики број црквених сужби и песничких текстова посвећен Србима, владарима и светитељима. Срби су у византијске каноне унели много свога: пре свега преокупацију својом историјском судбином и своју словенску песничку мелодију, а све у оквиру источне хришћанске духовности. Сам Свети Сава се лаћао пера да би служио вери, али и да би учврстио средњовековну државу и цркву, изграђујући култ свога оца Стефана Немање; слично је чинио и његов брат, краљ Стефан Првовенчани. После је много текстова написано да би се изградио култ Светог Саве и других Немањића, па онда и култови других великодостојника државних и црквених. Писци тих текстова били су најчешће црквени великодостојници (Данило Бањски, Данило Пећки, Марко Пећки ...) али и монаси (Доментијан и Теодосије пре свих). После косовске битке Лазаров култ градили су и људи из цркве и непосредни Лазареви наследници, кнегиња Милица и Стефан Лазаревић. У писању средњеовеков-

них српских текстова сусретали су се тако модели преузети из византијске литературе и конкретна српска историјска стварност. То су варијације исте супстанце натопљене посебним виђењима. Зато та књижевност и делују на нешто посебнији начин. Службе светима писане су у време успона старе српске државе, а писане су и у време њеног пропадања у доба сремских деспота. И ове друге су рађене по истом формалном моделу, али се њихови садржаји знатно разликују зависно од историјске стварности. У тим варијацијама испољавају се и различити степени и нијансе духовности.

И стара српска књижевност није, дакле, из једног комада и она има своју историју и своје развојне токове, своју топографију, места у којима се та књижевност неговала и људе, ауторе, који су је стварали. Сава је своје текстове написао најпре у Хиландару. Хиландар је заувек остао средиште српске средњовековне и црквене литературе. Али се, временом, средиште померало ка северу и западу. Средишта су тако постајали Пећ, Крушевац, Манасија, Смедерево, сремски манастири, Цетиње, Морача, Сентандреја и Коморан, Горажде, Крупа. Свуда где је било српских манастира и монаха неговала се и стара српска књижевност. На почетку развоја српске средњовековне књижевности су први српски архиепископ и први српски краљ, а онда су се ређали други принчеви или деспоти, други црквени достојанственици или само учени монаси, али и принцезе и монахиње – читава једна песничка галаксија. Поезија коју су они стварали временом је све мање зависила од преузетих модела, а све више се учвршћивала у властитој традицији и све више је постајала посебна, тј. национална литература. Ни у једном периоду српске књижевности није се толико истицала свест о српском индивидуалитету као у периоду старе књижевности. Појава *Србљака*, зборника служби Србима светитељима, прво у рукописној форми на почетку 18. века, а затим и у штампаној форми (1761) потврђује управо ту развијену свест и потребу за националном књижевноцрквеном литературом. Отуда су бесмислене тезе да српска књижевност почиње са формирањем модерних нација у 18. и 19. веку. Могло се десити да у 18. веку дође до поновног дефинисања националне литературе у Срба, али ово-

га пута у другом, новом систему, што се и догодило са Доситејем Обрадовићем и његовим савременицима или још много раније са дубровачким песницима или са историјским писцима попут Ђорђа Бранковића.

Систем средњовековне литературе у Европи и код нас, почео се нарушавати са појавом ренесансе у 15. веку. Тај систем је дефинитивно код нас одбачен у време просвећености у 18. веку. То се подударило са пуним прихватањем народног језика у књижевности. Симболички чин краја старе књиже вности означило је Доситејево напуштање манастира, односно одлучно окретање световним темама и потребама практичног живота. Вук Караџић и његови следбеници у филолошким пословима штампали су много старих средњовековних списа. Али за њих ти списи нису имали значај живе литературе, већ само значај документа и историјског споменика. Временом се успоставио изразито негативан однос према старој литератури, нарочито у *Историји књижевности народа хрватскога и српскога* Ватрослава Јагића. Тај се однос најбоље може видети из чувене Скерлићеве реченице са почетка његове *Историје нове српске књижевности* која гласи:

Сва та књижевност литургијских требника, типика, канона, хронографа, законика, хагиографских списа, "хвалних житија" христољубивих и благочастивих владалаца и црквених великодостојника, у најбољем случају апокрифних дела и болесне црквене романтике, све је то било више писменост него књижевност у правом смислу, и ако се данас броји у књижевност то је у недостатку чега другог, и зато је то тако сада примљено. (1967:15)

Сви књижевни критичари и историчари књижевности Скерлићеве генерације нису судили о тој књижевности тако строго као Скерлић, али нису били ни много далеко од сличних судова. Најбољи зналац тог периода Павле Поповић налазио је у старој књижевности свега неколико вредних песничких текстова.

Поновно откривање књижевних вредности српских средњовековних текстова почело је половином двадесетог века. У едицији *Српска књижевност у сто књига* Матице српске и Српске књижевне задруге (1958-1966) стара српска књижевност добила је две књиге. По том обиму судећи цена јој овде није била посебно висока. Поготово није била висока цена старе поезије. У виду стихова нашла се само Силуанова песма посвећана светом Сави, а у облику прозе дато је само још неколико текстова који су, по традицији, сматрани песничким. То су: *Слово љубве* Стефана Лазаревића, *Речи на мраморном стубу на Косову* које се приписују истом аутору, *Похвала кнезу Лазару* и *Запис на хиландарској завеси* монахиње Јефимије.

Далеко више текстова у стиховима било је у *Антологији старе српске књижевности* Ђорђа Сп. Радојичића (1960). Та књига је, међутим, само подрила а не и битно променила владајуће, претежно негативно, мишљење о вредности старе литературе. Сличну улогу је имала и књига *Из тмине појање* -- антологија старих српских песничких записа Ђорђа Трифуновића (1962).

До радикалне промене односа према старој поезији дошло је после појаве *Антологије српског песништва* Миодрага Павловића (1964). Павловић је старој поезији дао скоро трећину простора у својој књизи. Стара поезија, подвргнута истим антологичарским мерилима, издржала је сусрет са нововековном поезијом. Песник и антологичар Павловић је тако практично показао да је наша литература богатија за једну значајну, незаобилазну димензију. Од тада се однос према старој српској поезији и средњовековној литератури у целини битно мења, не само у стручним круговима него и код шире читалачке публике.

Две године касније, 1966, опет се јавља значајним доприносом Радојичић. Код Багдале из Крушевца, под насловом *Старо српско песништво*, објавио је антологију која је захватала период од 9. до 18. века. Слично Павловићу, и он је у старој српској књижевности пронашао још мноштво других песничких текстова и представио их у виду стихова.

Три деценије овога века, седма, осма и девета, вероватно ће се некад помињати као златно доба у презентирању и изучавању старе српске књижевности. Поред обиља објављених студија, у то време остварена су и два крупна издавачка подухвата. Једно је: издање *Србљака* у три књиге, са преводима Димитрија Богдановића, и једне књиге текстова *О Србљаку* (1970) које је све приредио Ђорђе Трифуновић. Други је издавачки подухват едиција *Стара српска књижевност* у 24 књиге коју је осамдесетих година уредио Димитрије Богдановић а издале Српска књижевна задруга и Просвета из Београда.

Између та два капитална издавачка подухвата објављена су и три посебно значајна синтетичка истраживачка резултата. То су: *Азбучник српских средњовековних књижевних појмова* Ђорђа Трифуновића (1974, друго допуњено издање 1990), *Српска књижевност у средњем веку* Милана Кашанина (1975) и *Историја старе српске књижевности* Димитрија Богдановића (1980).

Тим подухватима је, сигурно, статус старе књижевности, у српској књижевности као целини, повољно решен. Кад би се данас правила едиција слична оној *Српска књижевност у сто књига*, у њој би стара књижевност сигурно добила значајније место.

4.

У овој *Антологији* се, разумљиво, понављају неки песнички текстови које су већ као антологијске изабрали и Ђорђе Сп. Радојичић, Ђорђе Трифуновић и Миодраг Павловић. Такође су се морали поновити и неки текстови које је у једној посебној антологији, посвећеној "последњим временима", под насловом *Крај века дође* саставио млади истраживач из Приштине Драгиша Бојовић (1992). Али се она од тих претходних антологија не разликује само мноштвом нових текстова, већ се разликује и по концепцији и по изворима на које се наслања. Њену основу чине текстови из *Србљака*, главне ризнице наше старе црквене поезије, коју су претходни антологичари из неких разлога заобишли.

Србљак – то је обиман зборник наше старе црквене поезије. У њему су сабране превасходно службе Србима свецима које су, у

пригодним приликама служене у православним српским црквама. Зборник је приредио Теофан, игуман манастира Раковца близу Новог Сада, а исписао га јеромонах Максим у истом манастиру 1714. године. Кад су, средином 18. века, са продором рускословенског језика, службе руским свецима почеле да потискују старе српске службе, зборник је објавио 1761. у Римнику, у Румунији, арадски епископ Синесије Живановић. Ново издање приредио је сто година касније београдски митрополит Михаило. Сем Трифунчићевог издања из 1970. у наше време појавило се још једно. Приредио га је 1985. епископ рашко-призренски Павле, доцније патријарх српски.

Текстови, које *Србљак* садржи, писани су за чисто црквене потребе, као и за духовне потребе наших давних предака. Они зато, у целини, не могу да удовоље потребама модерног читаоца. Али многи њихови делови могу да репрезентују и стару поезију и да буду примљени као аутентични песнички гласови из давнине. Такве делове настојала је да издвоји ова *Антологија*.

5.

Миодраг Павловић и Ђорђе Сп. Радојичић у својим антологијама доносили су песнике и њихове песме по хронолошком реду. Материјал који сам ја имао у виду сугерирао ми је да стару српску поезију представим у виду тематских циклуса. Три од тих циклуса везани су за српску историју: један је посвећен Немањинима, један Лазару и Косову, а један Бранковићима, тачније српским деспотима.

Циклус о кнезу Лазару и Косову, већ се називао из Павловићеве, а поготово из Радојичићеве антологије. Циклуси служби о Немањинима и Бранковићима могли су се у пуној мери конституисати тек на основу антологичарског избора из *Србљака*.

Та три циклуса, узета заједно, није тешко довести у везу са адекватним циклусима који постоје у српској народној епској поезији. И у народној поезији та три циклуса чине органску целину. Око њих су се и тамо окупиле најлепше наше епске песме.

Тематске основе тих циклуса, међутим, могуће је открити у читавој српској поезији такође до дана данашњег. Немањићи, Косово, Бранковићи опсесивне су теме и бугарштина која се јављају у Дубровнику и у Приморју. Они су такође стална опсесија и у уметничкој дубровачкој поезији (Гундулић), у српском бароку у Угарској (Венцловић, Орфелин), код словинског песника Качића Миошића, у предромантизму и класицизму (Мушицки, Стерија), а у романтизму, на очекиван начин, код више песника. О темама српског средњег века, међутим, писали су и песници модерне: Дучић, Ракић, Бојић, посебно Драгољуб Филиповић. Цео један косовски циклус песама може се издвојити у *Лирици Итаке* Црњанског.

У доба модернизма, међутим, ипак се дешава нешто ново. Момчило Настасијевић преводи *Слово љубве* деспота Стефана Лазаревића, пише две посве религиозне песме под истим насловом *Молитва*, па чак и један циклус, *Магновења* који у пуној мери кореспондира, не само темама већ и изразом, са старом црквеном поезијом. Године 1964, кад је објављена Павловићева *Антологија*, појавила се и најбоља збирка песама Десанке Максимовић *Тражим помиловање* у којој је најпотпуније настављена традиција старе српске поезије у новим временима. Отада се везе са том традицијом продубљују, посебно у песмама Миодрага Павловића, Милорада Павића, Ивана В. Лалића, Љубомира Симовића и Матије Бећковића. То је већ време кад наша стара поезија добија нови сјај.

Стара српска књижевност и стара српска поезија стоје, тако, на почетку постојања српске књижевности као посебне целине. У њој је најпре установљена духовна кичма српског народа коју су каснија раздобља употпунила и обогатила. Уз народну књижевност она чини и основну нашу књижевну традицију која се показује као жива све до наших дана.

ВИЗАНТИЈСКО ДУХОВНО ПЕСНИШТВО

Сасвим је погрешно мислити да је византијска религиозна песма без емоције, рационална, и да је подређена захтеву једнога формалног изједначења као привида те духовне универзалности. Без обзира на различит ниво појединих песничких остварења, има ту онолико искрености колико је има сам религиозни доживљај који иза овога стварања стоји. Међутим, ту се управо пазило да песник буде достојан своје песме, достојан у тој чистоти религиозног доживљаја. Песништво је схватано као подвиг, свет и велик, подвиг који тражи жртву и потпуно саобраћавање песничког живота идеалима његовог песништва. Идеал је у светости; доживљај светог, нуменозног, сакралног, корен је и основни мотив овога песничког стварања. Потреба да се изрази, основна потреба сваког уметника, јесте у овом случају на првом месту потреба испољавања свог односа према божанском, субјективна психолошка нужност успостављања личног односа са божанским. Али се лично не издваја из општег: зато је и овај мотив - општи, црквени мотив. С друге стране, доживљај светог као покретач песничког стварања овде је разлог потпуног идентификовања уметничког са његовом уметничком истином – религиозног човека са његовом религиозном истином. У томе је доживљају и његова естетика, ту су и његова естетска мерила. Лепо је оно што је израз божанског идеала лепоте, оно што тежи ка ступњевима на којима се налазе богонадахнути изабраници лепоте. Није уопште значајно да ли се ти ступњеви достижу угледањем или дубљом идентификацијом, или пак потпуно самосталним напором стваралачке интелигенције појединаца. У ствари се огледање и стварачаки напор своде на потребу поистовећивања „свакога са сваким“ чак и на

уметничком плану. Важно је само то да уметничким стварањем овде господари закон који не трпи „да о светим старима зборе нечисте усне“.

Важно је при том разумети једну од основних мисли византијског погледа на књижевно, и свако уметничко стварање: то је мисао о јединственој стваралачкој енергији, која дејствује у људима потичући од божанства као божанска, „нестворена“ енергија. Византинац гледа у акту стварања нешто божанско и вечно. Енергија стварања, креативна моћ, јесте божанска способност која се саопштава створеном бићу и којом то створено биће постоји и наставља да ствара. Стога је у крајној линији аутор свакога уметничкога дела, по томе схватању, сам Бог; човек је активни божји инструмент. Активни, зато што уноси себе лично, свој израз, ограничења и успоне своје људске природе. Али ипак инструмент, зато што без Бога нико ту не може створити ништа, дакле ништа без учешћа у мистерији божанскога стварања (μετοχη). Генеза уметности, књижевног израза и књижевне лепоте у ужем смислу, јесте, у склопу таквих погледа, нешто истоветно са генезом света и нешто што се корени у тајнама космогоније у најширем смислу речи.

Ови општи метафизичко-теолошки постулати византијске естетике од пресудног су значаја за разумевање многих проблема византијске, а посредно и старе српске књижевности. Пре свега проблем односа према књижевној творевини, према песми – у овом случају. Песништво је нешто божанско само када је његова тема божанско биће, или божанска истина, значи не у свом „лаичком“ облику и садржају. Али тек такво песништво је право, и само оно је ту признато као права уметност. Од профаног се бежало као од „козмичког“, а то ће рећи грешног и патвореног, што не траје дужи од једног људског века и не савлађује смрт. Међутим, према религиозној песми, већ се сам њен творца односио као према нечему што није само његово. Реч коју пише, или је ствара певајући, као мелод, носи нешто од божанске стваралачке енергије, садржи у себи, како би се то рекло неоплатонско-хришћанском мистичком терминологијом, „семе Логоса“ (λογος σπερματικός), Бога у малом. Зато је и сама та реч, као дело „Речи“ (Јн 1,1), као

њен израз, предмет извесног култа. Према њој се сам поет односи са страхопоштовањем које данашњи песник, из разумљивих разлога, уопште не осећа. За византијског песника, реч није средство интелектуалног експеримента и не живи сама. Византијски песник сматра да је посредник Речи, Логоса, да је на неки начин божји коаутор, и то одређује читав његов однос према сопственом производу, а других према овоме поготову. С једне стране, он је свестан недостатака онога људског и сопственог у томе производу; то је онда његово и само његово. С друге стране, он верује у божанску суштину свога стварања; и зато што је све добро, и трајно, све истински лепо и уметничко у своме делу он приписује Богу, а не себи. То осећање одговорности и поштовања у односу на изговорену реч, и на испевану реч посебно, подстиче византијског песника да се у своме ставрању увек наслони на оно што је већ познато и проверено као аутентична реч божанске истине, оно што је свеопшта црквена свест верификовала као израз такве истине.

Ту долази до изражаја и једна од такође битних особина византијског духовног песништва: пресудна улога књижевне традиције, предања. Као што се и сама религиозна мисао, теологија, заснива на „светом предању“ исто колико и на тексту Светог писма, тако и песничко стварање: и његов је основ предање, овога пута песничко предање. Па и то је предање освештано својом црквеном употребом и постало један вид општег црквеног предања, у коме песник тражи садржину и облик, обезбедивши се тим својим угледањем од сваког „новачења“, и од свега уопште што би потврђивањем индивидуалне вредности ишло ка одвајању од вредности општих, универзалних, и у том смислу еклезиолошких (црквених). Зато византијски песник и мелод, творца црквеног песништва, хоће пре да опонаша и цитира него ли да тражи ново. Ако већ тражи нешто ново, онда је то најпре нова фигура, нова реч, али у већ устаљеним канонским оквирима песничког црквеног предања, које је у начелу неизменљиво.

Ту леже разлози за извесну статичност у историји византијског духовног песништва. Ако се нешто мења, мењају се облици,

и то тек кроз црквену употребу и оправдање, а не дејством сопствене, тако рећи ауторске вредности.

СРПСКО ДУХОВНО ПЕСНИШТВО

Српско духовно песништво средњега века грађено је по законима византијског црквеног песништва. У томе нема никаквог изузетка. Књижевни канон коме се покоравала духовна песма у Византији поштован је без икакве измене у Србији. Ту се српска књижевност непосредно наставља на византијску и не одваја се од ове, осим језиком и посебним поетским елементима који су условљени специфичном мелодијом, и ритмиком, и другим особинама словенског језика. Све друго је исто: облици, називи, употреба.

Има више разлога за ово преузимање византијског књижевног канона у литургичком песништву средњовековне Србије.

Црквени карактер овога песништва, његова богослужбена функција, јесте први разлог. Прихватајући источно православље још у временима њиховог покрштавања, а нарочито у доба стварања аутокефалне српске цркве (XIII в.), Србија је у потпуности преузела од Византије облике и садржину њених култова. То је учињено већ са преводом Светог писма и богослужбених књига на словенски језик, трудом солунске браће и њихових многобројних ученика који су византијском православљу обезбедили религиозну и културну превласт на читавом јужнословенском подручју, од Македоније до Србије и Бугарске. Може се слободно рећи да је управо византијска литургичка књижевност, присутна у песмама Октоиха, Триода, Минеја, Ирмологија и др., поред текстова Светог писма и Житија светих, највише допринела обликовању културне свести средњовековне Србије, чак више од других дела превођених са грчког језика. Са црквеном песмом, захваљујући свакодневnoj употреби у вршењу колективног култа, били су упознати и саживљавали су се веома широки слојеви народа. Писмени део народа, свештенство и монаштво поготову, читао је и појао ове текстове свакога дана по више часова. Они су били осве-

штани облик изражавања вере, знак припадности једноме свету који је претендовао да буде универзалан, пут излажења некадашњег „варварина“ из уских оквира своје регионалности у светску духовну културу. Без икакве дискусије о томе да ли ће се што такво примити или не, примао се тај књижевни канон као закон вековне традиције, као одлука божанске воље. То више није била ствар избора него ствар вере, и сваки покушај да се овај књижевни закон замени неким другим, новим, био би унапред осуђен као нарушавање божанске норме, безмало као јерес. Зато је наш песник у свом књижевном огледању у области духовног песништва ишао утврђеним сазама онога што је примао са вером, из Светог ромејског царства, а у трагања за нечим новим и другачијим није се ни хтео упуштати.

Захваљујући потпуној истоветности структуре и облика литургичког песништва код Срба и такве књижевности код Грка, могућно је приказати облике књижевног канона на примерима старих српских служби.

СЛУЖБА, ПОСЕБНА ПЕСНИЧКА ТВОРЕВИНА

Основа службе је колективни руитуал. Служба (ακολουθία) је литургички феномен, али је она у исто време и једна књижевна целина, сложени књижевни облик. Њом господари тзв. латревтички моменат, тј. моменат „служења“ Богу, или светоме, а служење је одавање достојне поште и прослављање онога који је предмет култа. То је главни вид испољавања религиозног осећања. У религиозном смислу говори се после овога о једном још узвишенијем моменту, тзв. харизматичком или благодатном моменту, који, према теолошкој интерперетацији, значи остваривање односа између божанског и људског у акту служења, и то дејством самога Бога, изливањем његове милости (κάρις, благодати) на људе. Објективно, и једно и друго, заједно са трећим моментом сваког богослужења, названим дидактичким или поучним моментом, представља комплексни религиозни израз којим се потврђује припадност једној заједници идеје и живота, њено видљиво обележје.

Али управо у томе што је богослужење својом суштином везано за колективно биће цркве („Јер где се двоје или троје скупе у име моје, ту сам и ја међу њима“, Мт 18, 20), духовно песништво византијске цркве слива се у богослужење и поново извире из њега, обликујући се углавном кроз службу као низ поједних религиозно-песничких књижевних облика, који се правилно смењују и међусобно прате по устаљеном реду (то и јесте „аколутија“, „последованије“) да би и као целина били облик за себе, једна посебна песничка творевина.

Византијска служба се стварала током доста дугог времена, а наставља се на традицију старе хришћанске литургије одн. организованог молитвеног окупљања са читањем из Светог писма, молитвама и појањем. Занимљиво је да се служба (мислимо овде на службу као литургијску и књижевну целину) развија постепено акумулацијом и одабирањем текстова, много више него простом заменом једне структуре другом. У ствари, у првобитну хебрејско-хришћанску и монашку структуру богослужења, која се изградила углавном око класичне хебрејске псалмодије, уграђивале су се нове творевине, нове молитве и песме, тако да је грађевина расла и читаво богослужење добијало у својој сложености и обиму. Првобитно језгро, текст псалама и тзв. библијских песама са читањем из Светог писма и обавезним молитвама и беседом, остао је и даље окосница богослужења, али попуњена и понекад управо претрпана новим текстовима, песмама и молитвама нових црквених песама.

(Одломци из текста *Византијски књижевни канон у српским службама средњег века*. Књига *О Србљаку*, СКЗ 1970)

СЛУЖБЕ СРБИМА СВЕЦИМА

Црквене песме и мисаоно и осећајно чине целину и подједнако су, готово све, написане у славу Срба светитеља. Тематски, оне су у тесној вези са животописима и велик део су их животописци и написали, – св Сава је састављач и првог животописа и првих црквених песама.

Већ по својој намени, службе и похвале Србима светитељима испуњене су колико религиозним толико и родољубивим мислима и осећањем. Њихове теме су, без изузетка, узвишене и судбинске; смрт, вера у други живот, љубав к Богу и човеку, осећање поноса, патње, националне и личне слободе, ужас робовања, достојанство личности, спокојно умирање. Сва та поезија се рађа из бола, а завршава у мудрости. Као што су, на фрескама, средњовековни људи више гледали мучења и погибије но срећан живот – на илустрацијама црквеног календара у Дечанима, где је илустрован сваки дан у години, видели су како је свакога дана неко био бачен у огањ, разапет или убијен – тако им се у поезији највише говорило о патњи и тражила утеха у душевном миру и трансцедентном свету. Средњовековним људима је смрт била блиска као живот, - пола те поезије је било написано да буде читано и певано на дан смрти нечије.

Службе Србима светитељима су колико химне толико и молитве, настале из свеобимног осећања духовног света. У њима нема ничег дескриптивног, и мало наративног. Сва у симболима и фигурама, та поезија је сва у исповести, а њени песници у екстази („Сименоне блажени, моли за спасење... Христа Бога моли ти непрестано за све нас“). Написана у неједнаким стиховима и без рима, она је имала своје утврђене форме, којих се строго придржава-

ла. То је цео један систем песничких облика, који се вековима није мењао. Њене службе светитељима – српским, као и општехришћанским, - деле се на тропаре и иконе, на каноне и стихире, и свака се песма пева на одређени глас, којих је осам. Монотоније ту свакако има, али и достојанствености и узвишености као и акустичке звучности у храму у коме се певају. Као и у сваком нормативном уметничком делу, у њима има и виртуозности и артифицијелности. Играње облицима и речима види се већ у склоности писаца ка акростиху, у коме почетна слова појединих строфа чине азбучни ред, или у коме она даје реченицу, неки пут са именом писца. К нама пренесене из Византије, а у нас од једног састављача ка другом, песничке форме су временом постале шаблони: у својој служби архиепископу Никодиму епископ Марко је од речи до речи пренео две стихире из службе архиепископа Арсенија I од архиепископа Данила II, заменивши само име Арсеније именом Никодим. И то се сматрало природним, исто онако као што се при крштењу, венчању или опелу чита или пева исти текст и мења се само име онога који се крсти, венчава или се сахрањује.

(Из књиге *Српска књижевност у средњем веку*, Београд 1975)

КАНОНИЗАЦИЈА СВЕТИТЕЉА

Тамо где питање к а н о н и з а ц и ј е или званичног проглашења светитеља добија најчвршће основе указује се светлост постанка црквене поезије. И поред свих познатих чинилаца православне канонизације уопште, канонизација Срба светитеља садржи и неке изразите своје особености. Светитељи, то се већ одмах уочава, не постају административно и формално одлукама сабора. Народно виђење и осећање једне личности доводи до култног симбола, који црква не проглашава, већ и сама, будући прожета народним основама, прихвата. Тако и црквена поезија није по себи слика развоја култа. Она је врхунац и дореченост култа. Заједничко и могло би се рећи народно грађење личности узниче до тренутка када већ појединац, сада песник, може да опева. Овај пут заједничког грађења светитељског лика до песника који није записивач већ уметник стваралац – представља за нас драгоцен књижевноисторијски и књижевнотеоријски појав. У односу између заједничког виђења и личне песничке разраде леже сва најсложенија питања испитивања рада песника црквене поезије. Можда је и народно, усмено песништво, прихватило стварање култа. Но средњовековна уметничка поезија има своје законе стварања, те не прихвата облике и решења усменог, народног песништва. Народни певач и средњовековни песник могу поћи од истог виђења, али ће их посебне поетике и језици водити заобилазним путевима.

ВРЕМЕ У ЦРКВЕНОЈ ПОЕЗИЈИ

Какво је време у црквеној поезији? Све што нам износе песници није у перспективи правог времена условљеног односом узрока и последице, што одликује чисте епске врсте, па се, понекад, може приближити историјском приповедању. Сцена је основни чинилац правог приповедања, она „траје“. Песници нам такође дају сцене, али их не воде епски, са свим пратећим знацима читалачког откривања временског трајања. И поред све граматичке одређености глагола, сцене црквене поезије имају у н у т р а ш њ е в р е м е. Глаголи као речи које значе процесе и износе смењивање момената радње или стања, у песничкој или симболичкој сцени доводе у покрет и жив додир садржаје слике, а не разлажу је у епском казивачком редоследу. Стога, вероватно, песници у оваквим сценама, сликама и ширим симболима најчешће и употребљавају перфект, који својом природом наглашава окончаност у прошлости: „подигао јеси“, „положио јеси“, „дошао јеси“, „просветлио јеси“, „оживео јеси“, „стигао јеси“. Ови чести перфекти обично су на крају колона или ритамске врсте, те се тако још више наглашава окончаност. Песничка слика „не траје“. За песника је, па и читаоца и слушаоца, све завршено и до мировања доведено.

ПЕСНИЧКИ СИМВОЛИ

Песници су свој најотворенији израз нашли у с и м в о л и м а. Византијски духовни песници су остварили дуги низ симбола и показали велике могућности њиховог даљег песничког виђења. *Акатист Богородици* нам је показао колико је унутар византијске поезије све повезано и утврђено. Већ у прво време настајања словенске књижевности византијска поезија је имала разрађену своју симболику. Однеговани и естетски васпитани на овој поезији, српски песници су прихватили и основни трезор симболике. Но, као што је био случај и са другим уметностима, песници су према

својој даровитости давали и своје виђење постојећих симбола. Највећи број симбола српске црквене поезије појављује се само једампут.

(Одломци текста *Стара црквена поезија*. Књига *О Србљаку*, СКЗ 1970)

ПОЈАЊЕ СТАРЕ СРПСКЕ ЦРКВЕНЕ ПОЕЗИЈЕ

Док су текстови *Србљака* оригинална „творенија“ наших аутора, остали репертоар литургијских песама био је готово дословно преведен са грчког на старословенски. Ни у старословенском, ни у српскословенском језику није било могуће сачувати број слогова, а још мање акценте грчког оригиналног текста. Природно је, стога, претпоставити да су грчке мелодије представљале исходишта за најстарије словенске напеве. Мелодијске формуле су, углавном, дословно преузимање, док су поновљени и пролазни тонови прилагођавани дужини словенских речи и њиховој акцентуацији. (...)

Извођачи песама су били монаси и монахиње-певачи, чланови мушког, односно женског хора. Они су, углавном по слуху, учили мелодије. Њих је, распоређене у певнице водио по један *доместик* који је покретима руку покушавао да дочара кретање мелодије и начин извођења тонова. У манастирима, где се музици посвећивала нарочита пажња, поједини појци су знали не само називе неума већ и њихово значење. Пред почетак сваке песме *протопсалт*, главни појац за десном, и *лампада리오*, главни појац за левом певницом, отпевали су неколико карактеристичних почетних тонова песме. Ако је мелодија била веома развијена, протопсалт ју је певао сам а мушки хор га је пратио држећи један тон.

При процењивању естетске вредности наше старе музике морамо поћи од једноставности у изразу, основне карактеристике наше средњовековне уметности. Мелодије нису компоноване да би се допале слушаоцима. Оне су настале као резултат спајања речи и тона у тренутку спонтаног надахнућа песнословца, своје-

врсног уметника. Та органска повезаност текста и музике, изражена искључиво једногласном мелодијом, постаје, у ствари, поука која делује баш снагом своје једноставности. Једноставност надахњује, уздиже, оплемењује и извођача и слушаоца. Ту лежи и разлог не само антологијског чувања већ и непрестане употребе ових текстова од времена њиховог настанка до данас. Не заборавимо да су најстарији текстови настајали пре седам стотина година. Ради се, дакле, о делима трајне вредности. (...)

(Одломци текста *Појање старе српске црквене поезије*. Књига *О Србљаку*, СКЗ 1970)

СРПСКА НАРОДНА ХИМНОГРАФИЈА

До сјајног процвата књижевне културе у средњем веку у Србији дошло је захваљујући неколиким чиниоцима, од којих је несумњиво најбитнији – могућност надовезивања на словенску културу, насталу у оквиру започете делатности св. Константина-Кирила и св. Методија шездесетих година 9. века. Укључивање у састав културне заједнице Словена источног обреда коначно је санкционисано стварањем аутокефалне српске цркве 1219. године, учешћем у наднационалном моделу старословенске књижевности које ће за више векова одредити карактер и ритам развоја не само српске књижевности него и српске архитектуре, ликовне и примењене уметности, политичке мисли и научних погледа – с једне стране у приличној мери ограничавајући сферу контаката српске културе и слабећи њене везе са елементима наслеђа (нпр. Далмација, Дубровник), а с друге стране – омогућавајући јој велику универзалност у византијско-словенском свету.

Преношење резултата византијских стваралаца у Србију, захваљујући старословенској култури формираној у моравском периоду, период који је Д. Лихачов прецизно окарактерисао као трансплантација (усвајање и транспоновање књижевних мотива и функционисање преводне књижевности као властите, оригиналне, монолитне), неће обухватити само формалне узор (преузимање хијерархијски организованог, према функцији и религијском ауторитету, сваког елемента система жанрова, додатно подржаног обредом) већ и тематско-моделске и стилистичке узор. Синхронизација дијахронијски настале византијске књижевности услови-

ла је да се склоп дела у систему система у старословенској књижевности, и у њеном саставном делу – српској националној књижевности – ослања о конструкцију, у виду пирамиде, међусобно сједињених елемената, заједнички повезаних са најсветијом компонентом – Библијом и патристичком Традицијом, које су у најтежњој вези са црквеним обредом.

У хијерархијски сређеном црквеном систему, који у извесном смислу одражава средњовековни систем зависности појединих области живота, религије и културе, одмах после Библије и књига црквених отаца помиње се химнографија која ће, заједно с другим уметничким жанровима, играти повезујућу улогу. Односно, повезујући текст с музиком, литургијску радњу са сликаштвом, она сама ће, (у оквиру те „пирамиде“) увек остати у зависности одозго (Свето писмо), одоздо (теологија) и са стране (праатеће суседне области уметности) изостављајући традиције својствене њој самој и читавом скупу.

(Из текста *Српска народна химнографија* који је објављен у Летопису Матице српске јануара 1996. Текст је Бисерка Рајчић превела из књиге Дороте Гил *Serbska hymnografia narodowa*, Kraków 1995)

ПОЕЗИЈА СВЕТЛОСТИ

И византијски и српски песници стварали су под теретом двоструке одговорности. Испевана реч сматрала се делом Божијим. На тако узаном простору индивидуалног стваралачког испољавања тешко је било наћи места за песничку иновацију. Химнографу је остало једино да постојећи песнички корпус израза и симбола искористи на што оригиналнији начин. Без обзира на такву функцију поезије, он не заборавља да у литургијским текстовима истакне личну ноту. У таквом песништву машта нема велику улогу, али је инспирација била неопходна и често је била истицана. За писање служби било је неопходно озарење душе и избављење од свих невоља. То се не може рећи за нелитургијско песништво. Неке од наших најбољих песама настале су и изградиле се на удесу, личном и колективном. Таква је *Молитва Богородици* Димитрија Кантакузина, текстови монахиње Јефимије, песма смрти непознатог аутора, дела инспирисана Косовом и Лазаревом погибијом. Многи су стари српски писци поетско достигли у опусима опустошења српске земље, глади, смрти и других невоља. Ту су на најаутентичнији начин проговорили песници родољуби (патриотизам је једна од битних особина и литургијског и нелитургијског српског песништва).

Старо српско песништво је преузело многа стилска средства из византијске књижевности. Најчешће, најзначајније и најбогатије стиско средство је символ, а основни извор симболике је Библија. Ако као средство преовлађује символ, међу симболиком

преовлађује симболика светлости, која је обележавала векове, а неки песници су називани песницима светлости.

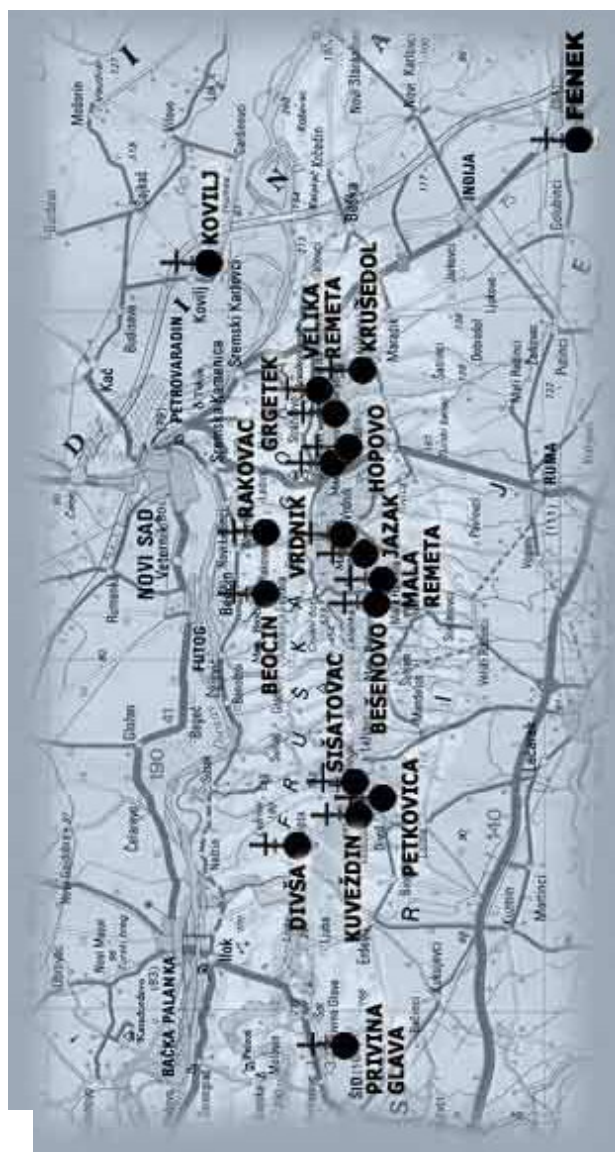
Није, наравно реч о „светлости која на истоку исходи, а на западу васходи“, јер је материјална светлост само одраз духовне, божанске светлости. Она влада космосом, она је награда за наша дела, она је символ избављења и радости. Апостол Павле каже: „Јер Бог, који рече да из таме засветли светлост, засветли у срцима нашим, да би познавање славе заблистало у лицу Христа.“ (II Кор. IV,6) А Исус, у Јеванђељу по Јовану, рече: „Ја сам светлост света; ко за мном иде, неће ходити по тами, него ће имати светлост живота“ (Јов. VIII,12). И у песничким текстовима Христос је светлост, Реч отеловљена [као што рече Роман Мелод]:

*Јер ми нисмо у ноћи; у пуном дану видимо Реч отеловљену,
Њега који се јасно јавио и све обасјао.*

(Из књиге Песник будућег века. О поезији Димитрија Кантакузина. Приштина 1995).

ФРУШКОГОРСКИ МАНАСТИРИ

КАРТА ФРУШКОГОРСКИХ МАНАСТИРА

МОНАСТИР КРУШЕДОЛ

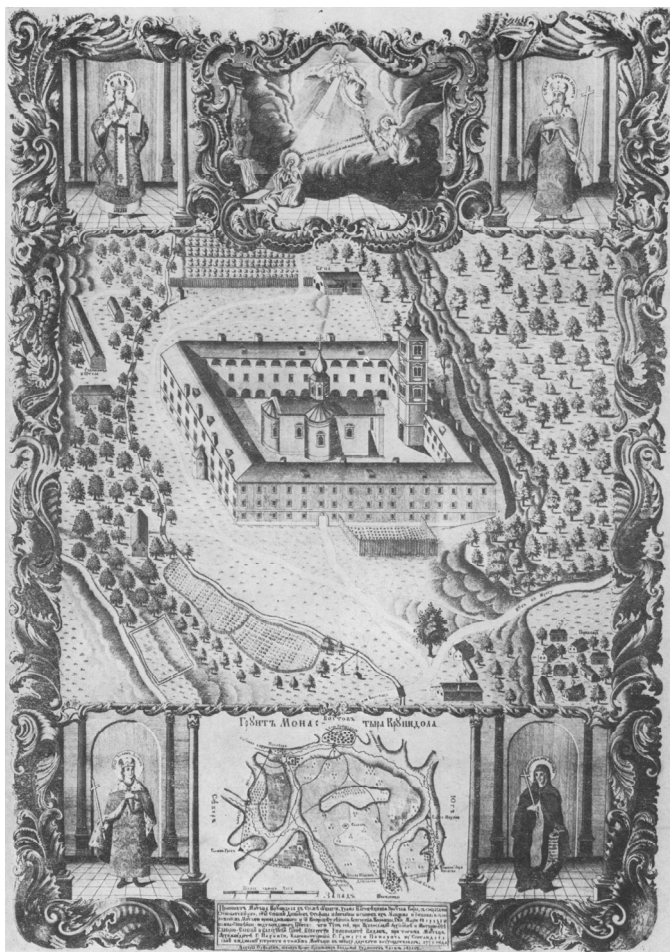
Манастир Крушедол подигнут је између 1509-1514. године. Подигао га је владика Максим, уз материјалну помоћ свог рођака влашког војводе Јована Њагоја.

Владика Максим био је у световном животу најмлађи син деспота Стефана Бранковића (сина деспота Ђорђа „Смедеревца“) и деспотице Ангелине. Деспотица Ангелина за Стефана се удала у Албанији, где је он живео у изгнанству. Са моштима свога супруга дошла је, после дужег боравка у Италији, године 1887. у Срем. Од породице Јакшић, познате из народних песама, добила је земљиште и подигла женски манастир посвећен Срећењу Господњем у Крушедолу који и данас служи као сеоска црква. Мушки манастир Крушедол, који је подигао њен син Максим, посвећен је Благовести Пресвете Богородице.

Владика Максим је умро 1516, а Ангелина 1520. године. Обоје су канонизовани и њихове мошти чуване су у манастиру Крушедол.

Црква манастира Крушедол постала је маузолеј знаменитих Срба. Овамо су пресене и мошти патријарха Арсенија III Чарнојевића као и земни остаци грофа Ђорђа Бранковића, патријарха Арсенија IV Шакабенте и митрополита Јована Георгијевића. У манастиру су сахрањени и Атанасије Рашковић, војвода Стеван Шупликац, кнегиња Љубица (жена кнеза Милоша Обреновића), митрополит Петар Јовановић и краљ Милан Обреновић.

(Подаци из књиге Слободана Милеуснића *Водич кроз манастире у Србији*, Београд 1995)

Гравира Захарија Орфелина из 1775. године са изгледом
манастира Крушедола

ИКОНА „СВЕТИ БРАНКОВИЋИ“

Заједничка служба светим Бранковићима и потреба култа изискивали су сликање заједничке иконе светих Бранковића. Сигурни смо да је таквих морало некада бити у великом броју. До данас се сачувала само једна, која се налази у збирци Музеја српске православне цркве. Потиче вероватно из друге половине XVI века. Иконографија ове иконе је свакако надахнута колонима *Службе светој мајки Ангелини Бранковић*, где се поје, обраћајући се свима Бранковићима: „заједничком свезом љубави што је имате ка Христу / за нас, сада што вас овде штујемо љубављу / и молбени служимо спомен ваш, / Анђелино преподобна, са оним који по Богу поживе с Тобом, / и са чедима моли се скупа творцу и саздаатељу Твоме / да причасници будемо славе његове“. На икони су представљени, идући с лева надесно: свети архиепископ Максим, преподобна Ангелина, свети деспот Јован и свети деспот Стефан. На горњем делу иконе, у мандорли, појављује се Исус Христос представљен у попрсју, благосиљајући обема рукама. Два анђела слећу с неба доносећи круне светим Бранковићима. Архиепископ Максим је представљен у архијерејском оделу благосиљајући десном руком док у левој држи књигу. Мајка Ангелина је насликана у монашком оделу, у десној руци држи крст, леву држи у висини груди окрећући длан, како се обично сликају преподобне жене. Она је представљена као млађа особа лепих и правилних црта лица и на слици изгледа млађа од свога сина архиепископа Максима. Свети деспот Јован је насликан као сасвим млад човек, у раскошном владарском оделу, укршен бисерима и скупоценим камењем. Деспот Стефан, за разлику од осталих чланова породице, који су окренути фронтално гледаоцу, окренут је

три четврти лево, показујући десном руком на сина деспота Јована. И он је представљен у владарском костиму са круном на глави. Представљен је као човек у годинама, седе косе која му пада на рамена. Дуга брада и бркови такође су седи. Док деспотица Ангелина и деспот Јован сличе једно другом, архиепископ Максим подсећа на лик светог Саве на икони светог Саве и светог Симеона у Народном музеју. Додуше, лик светог Саве на музејској икони је много богатије и финије сликан.

(Из текста *Срби светитељи у старом сликарству*. Књига О Србљаку, СКЗ 1970)

Слободан Милеуснић

МОНАСТИР РАКОВАЦ

По предању, манастир Раковац основао је крајем XV века Рака Милошевић, велики коморник српског деспота Стефана Бранковића. По свом ктитору манастир је и добио име. Најраније сведочанство о овом манастиру потиче из 1553, а помиње се и 1541. године. Турски пописи региструју манастир 1541. године. По једном запису који се налази урезан на каменој плочи, манастирски конак је обновљен 1655/57. године. Током 17. века у манастиру Раковцу се налази преписивачки центар, све до 1678. и 1682. године, када је манастир страдао од Турака. Обновљен је 1692. године и поново наставља неговање преписивачке делатности: 1700. године овде је преписан Душанов Законик, а 1714. је монах Максим саставио познати раковачки *Србљак*, зборник служби српским светитељима. Архимандрит Атанасије украсио је 1724. године један Псалтир.

Из монашких редова овог манастира израсли су угледни великодостојници: Севастијан, епископ будимски у XVII веку, затим архијереји Вићентије Јовановић, Павле Ненадовић, Данило Јакшић, Синесије Живановић, Мојсије Путник, Јосиф Шакабента, Пантелејмон Живковић и Георгије Хранислав, сви из XVIII и са почетка XIX века.

Манастир је женски, а црква је посвећена светим врачима Козми и Дамјану.

(Из књиге *Водич кроз манастире у Србији*, Београд 1995)

Манастир Раковац на гравири Христофора Жефаровића из 1743. године

Манастир Раковац на литографији Михаела Троха из 1837-41. године

СРБЉАК

Србљак је најзначајнији зборник српске молитвене поезије. Његов прави назив јесте: *Правила молебнаја свјатих сербских просветитељеј в себе содржаштаја*. Зборник је настао 1714. године у манастиру Раковцу у Срему. Састављен је по замисли игумана манастира Теофана преузимањем текстова из различитих црквених књига, а исписао га је монах Максим. На овај потез игуман Теофан се одлучио да би потпомогао неговање култа српских светитеља којима су службе биле посвећене.

Рукопис *Србљака* није сачуван. Помиње га Павел Јозеф Шафарик у једном тексту из 1831. године. Србљак је први пут штампан 1761. године у Римнику (Румунија) на заузимање арадског епископа Синесија Живановића. Неколико година касније (1765) штампано је у Венецији друго издање. Треће се појавило стотинак година касније у Београду 1861. старањем митрополита Михаила. У црквенословенском оригиналу *Србљак* је последњи пут штампан 1985. године, такође у Београду. Ово издање је приредио епископ рашко-призренски Павле, потоњи патријарх српски.

Издање *Србљака* на савременом српском језику приредио је проф. др Ђорђе Трифуновић а објавила га је Српска књижевна задруга 1970. године у три књиге. У овом издању текстови служби су донети упордо на оригиналном црквенословенском језику (транскрибовано на савремену ћирилицу) и у преводу на савремени српски језик. Текстова је превео проф. др Димитрије Богдановић уз пуну сарадњу са приређивачем. У истој едицији објављен је и зборник радова о српској црквеној поезији и другим сличним темама као посебна књига под насловом *О Србљаку*.

На песничке вредности српске средњовековне поезије у наше време указао је Миодраг Павловић у *Антологији српског песништва* (1964). Његова *Антологија* се појавила пре Трифуновићевог издања *Србљака*. У њој нису заступљене песме из *Србљака*.

Вредности старе српске химнографије нису довољно приближене савременим читаоцима. Ова *Служба светим Бранковима* је један од покушаја у том смеру.

Мајка Ангелина. Илустрација преузета из првог издања *Србљака* 1761.

БЕЛЕШКЕ О ТЕКСТОВИМА И АУТОРИМА СЛУЖБИ

СМЕДЕРЕВСКИ БЕСЕДНИК. Не зна се ко је био човек који је изговорио беседу над мртвим деспотом Ђурђем Бранковићем (1456). Претпоставља се да је то била нека висока црквена личност. Текст за ову књигу преузет је из *Антологије српског песништва* Миодрага Павловића (1964).

НЕПОЗНАТИ КУПИНОВЉАНИН. Историчар Радослав Грујић претпостављао је да је *Служба светом деспоту Стефану Бранковићу* била написана за његов помен у Купинову 9. октобра 1486. године.

НЕПОЗНАТИ КРУШЕДОЛАЦ, аутор *Службе светој мајки Анђелини Бранковић* је, по Ђорђу Трифуновићу, несумњиво био житељ манастира Крушедола. Служба је, по његовој претпоставци, настала већ око 1530. године.

НЕПОЗНАТИ КРУШЕДОЛАЦ, аутор је *Службе светом архиепископу Максиму Бранковићу*. – *Служба Максиму Бранковићу* настала је после установљења његовог култа 1523. године.

НЕПОЗНАТИ КРУШЕДОЛАЦ, аутор *Службе светом деспоту Јовану Бранковићу*, написао је, по Ђорђу Трифуновићу, ово дело у другој половини 16. века („најкасније осамдесетих година“). О Јовановој изненадној смрти постоји и лепа народна песма.

НЕПОЗНАТИ КРУШЕДОЛАЦ, аутор *Заједничке службе светим деспотима Бранковићима*, по Ђорђу Трифуновићу, припадао је братству манастира Крушедола. Ова служба је, по њему, настала после оне о Јовану Бранковићу, дакле после осамдесетих година 16. века.

САДРЖАЈ

<i>Предговор</i>	5
<i>О извођењу реситала „Служба светим Бранковићима“</i>	6

СЛУЖБА СВЕТИМ БРАНКОВИЋИМА

Смедеревски Беседник	
<i>Плач за десепотом Ђурђем Бранковићем</i>	15
<i>Пролог</i>	17
<i>Служба светом Стефану Бранковићу</i>	22
<i>Служба светој Ангелини Бранковић</i>	30
<i>Служба светом Јовану Бранковићу</i>	35
<i>Служба светом Максиму Бранковићу</i>	47
<i>Епилог</i>	51

Д о д а ц и

Преподобни отац Јустин Поповић	
ЖИТИЈА СВЕТИХ БРАНКОВИЋА	
<i>Житије св. Стефана</i>	61
<i>Житије св. Ангелине</i>	68
<i>Житије св. Максима</i>	72
<i>Житије св. Јована</i>	73

СТАРА СРПСКА ПОЕЗИЈА

Петар Милосављевић	
<i>Стара српска поезија</i>	79
Димитрије Богдановић	
<i>Византијска духовна поезија</i>	88

<i>Српска духовна поезија</i>	91
<i>Службе</i>	92
Милан Кашанин	
<i>Службе Србима свецима</i>	94
Ђорђе Трифуновић	
<i>Канонизација светитеља</i>	96
<i>Време у црквеној поезији</i>	97
<i>Символ</i>	97
Димитрије Стефановић	
<i>Појање старе српске духовне поезије</i>	
Дорота Гил	
<i>Српска народна химнографија</i>	101
Драгиша Бојовић	
<i>Поезија светлости</i>	103
ФРУШКОГОРСКИ МАНАСТИРИ	
Карта фрушкогорских манастира	106
<i>Манастир Крушедол</i>	107
Десанка Милошевић	
<i>Икона „Свети Бранковић“</i>	109
Слободан Милеуснић	
<i>Манастр Раковац</i>	111
<i>Србљак</i>	113
Белешке о текстовима и ауторима служби	115